

**Абмежаванне свабоды
выказвання меркаванняў
пад выглядам барацьбы з
экстрэмізмам і тэрарызмам**

**Абмежаванне свабоды выказвання
меркаванняў пад выглядам барацьбы
з экстрэмізмам і тэрарызмам**

**ПЦ "Вясна"
2023**

Змест

Уступ.....	4
Прымяняльныя міжнародныя стандарты.....	5
Нацыянальнае заканадаўства.....	8
Уключэнне людзей, суполак, СМІ, іншых суб'ектаў і інфармацыйных матэрыялаў у «экстрэмісцкія» і «тэрарыстычныя» пералікі.....	11
Пералік грамадзян, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці.....	12
Пералік экстрэмісцкіх фармаванняў.....	15
Спіс грамадзян і арганізацый, датычных да тэрарызму.....	16
Пералік матэрыялаў, прызнаных экстрэмісцкімі.....	17
Пераслед за асобныя формы ажыццяўлення свабоды выказвання меркаванняў.....	22
Распаўсюд «свядома лжывых звестак» у экстрэмісцкіх мэтах.....	22
Непрапарцыйны пераслед за абразу прадстаўнікоў улады.....	26
Распальванне варожасці і варажнечы.....	31
Пераслед стваральнікаў і ўдзельнікаў, а таксама за падтрымку «экстрэмісцкіх фармаванняў».....	35
Хуліганства і вандалізм як формы экстрэмізму.....	38
Абвінавачванне ў тэрарызме і асуджэнне на працяглыя тэрміны пазбаўлення волі.....	42
Распаўсюд «экстрэмісцкіх матэрыялаў», а таксама выраб, выданне, захоўванне ці перавозка такіх матэрыялаў у мэтах распаўсюду.....	45
Рэабілітацыя нацызму, прапаганда ці публічнае дэманстраванне, выраб, распаўсюд нацысцкай сімволікі і атрыбутыкі, а таксама захоўванне ці набыванне такой сімволікі ці атрыбутыкі ў мэтах распаўсюду.....	48
Публічныя заклікі да экстрэмізму, а таксама публічнае апраўданне такіх дзеянняў.....	52
Карная псіхіятрыя.....	54
Пазбаўленне грамадзянства.....	57
Працэдура страты грамадзянства.....	60
Высновы.....	61

Уступ

Свабода выказвання меркаванняў — адно з самых важных правоў, што падтрымліваюць незалежныя выказванні, прагрэсіўны дэмакратычны лад мыслення, грамадскую і палітычную актыўнасць, забяспечваюць дакладныя і прадказальныя рамкі абмежаванняў і забаронаў.

Беларускія ўлады паслядоўна скарачалі межы правоў і свабод, актывізаваўшы гэтыя працэсы пасля выбараў прэзідэнта Беларусі ў 2020 годзе, якія прайшлі з істотнымі парушэннямі і паклалі канец прызнанню рэжыму А. Лукашэнкі ў якасці легітымнай улады. У 2021 годзе ўлады перайшлі да рэфармавання заканадаўства, якое абмяжоўвае грамадзянскія і палітычныя правы і свабоды, абраўшы ў якасці абгрунтавання для ўвядзення і ўзмацнення жорсткасці санкцый рыторыку барацьбы з тэрарызмам і экстрэмізмам.

З гэтай нагоды варта падкрэсліць, што мэты беларускіх уладаў якасна іншыя, чым у міжнародных арганізацый, якія змагаюцца з тэрарызмам і яго асновай — гвалтоўным экстрэмізмам. Гэта барацьба з іншадумствам і пратэснымі выступамі, а таксама жорсткае задушэнне дзеянняў, што маюць прыкметы правапарушэнняў, аднак здзейсненых з мэтай выказвання грамадска-палітычнай пазіцыі, процідзеяння ўзмацненню патэнцыялу нелегітымнай улады ў адсутнасць магчымасцяў для выказвання меркаванняў іншым шляхам. Асобнай мэтай пераследу сталі любыя праявы антываеннай пазіцыі грамадзян і іншых суб'ектаў пасля пачатку поўнамаштабнай агрэсіі Расійскай Федэрацыі супраць Украіны.

Прымяняльныя міжнародныя стандарты

Рэспубліка Беларусь з'яўляецца ўдзельніцай шэрагу міжнародных дамоваў, што прадугледжвае з яе боку падрабязна вызначаныя абавязальніцтвы ў галіне правоў чалавека, у тым ліку па свабодзе выказвання меркавання. Міжнародныя стандарты з'яўляюцца неад'емнай часткай дзейснага заканадаўства Рэспублікі Беларусь. Гэта замацавана, найперш, у арт. 8 Канстытуцыі – Рэспубліка Беларусь прызнае прыярытэт агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права і забяспечвае адпаведнасць ім заканадаўства. Нормы права, якія змяшчаюцца ў міжнародных дамовах Рэспублікі Беларусь, падлягаюць непасрэднаму прымяненню, – урэгулявана ў арт. 36 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб міжнародных дамовах» ад 23 ліпеня 2008 года № 421-З.

Дэ-юрэ месца міжнародных стандартаў у беларускім заканадаўстве вызначаецца як прыярытэтнае і не выклікае супярэчнасцяў паміж нацыянальным і міжнародным правам: нормы нацыянальнага права павінны ўжывацца неадрыўна ад нормаў міжнародных дамоваў. Напрыклад, Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях грунтуецца на Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, агульнапрызнаных прынцыпах міжнароднага права і нормах міжнародных дамоваў Рэспублікі Беларусь (ч. 1 арт. 1.1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях).

Асноўнай міжнароднай дамовай Рэспублікі Беларусь у сферы грамадзянскіх правоў чалавека з'яўляецца Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах (далей – Пакт). Нягледзячы на тое, што Саветам Міністраў 27 кастрычніка 2022 года быў дэансаваны¹ факультатыўны пратакол, які дазваляе падаваць індыўдуальныя паведамленні аб парушэнні Беларуссю Пакта, нормы Пакта застаюцца і будуць заставацца абавязковымі.

Універсальнай нормай, абавязковай для Беларусі, з'яўляецца арт. 19 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах, у адпаведнасці з ч. 1 якога кожны чалавек мае права бесперашкодна прытрымвацца сваіх меркаванняў. У адпаведнасці з ч. 2, кожны чалавек «мае права на свабоднае выказванне свайго меркавання; гэтак права ўключае свабоду шукаць, атрымліваць і распаўсюджваць любога кшталту інфармацыю і ідэі, незалежна ад дзяржаўных межаў, вусна, пісьмова ці з дапамогай друку ці мастацкіх формаў выказвання, ці іншымі спосабамі на свой выбар». Гэтая ж норма вызначае дапушчальныя абмежаванні: «карыстанне прадугледжанымі ў пункце 2 артыкула 19 Пакта правамі накладвае асаблівыя абавязкі і асаблівую адказнасць. Яно можа быць, такім чынам, спалучана з некаторымі абмежаваннямі, якія, аднак, павінны быць вызначаны законам і з'яўляцца неабходнымі:

- а) дзеля павагі правоў і рэпутацыі іншых асоб;
- б) дзеля аховы дзяржаўнай бяспекі, грамадскага парадку, здароўя ці маральнасці насельніцтва».

Непасрэдна з гэтага артыкула вынікае, што абмежаванні свабоды выказвання меркавання адказваюць міжнародным стандартам, калі захаваныя крытэры законнасці, неабходнасці ў дэмакратычным грамадстве і прапарцыянасці.

¹ Закон Рэспублікі Беларусь «Аб дэансаванні Рэспублікай Беларусь Факультатыўнага пратакола да Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах» ад 27 кастрычніка 2022 года № 217-З.

Па выніках разгляду індывідуальных зваротаў і дакладаў дзяржаваў аб выкананні Пакта, Камітэт па правах чалавека абагульняе практыку ў сваіх заўвагах агульнага парадку. Тлумачэнне палажэнняў арт. 19 Пакта, а таксама асобныя рэкамендацыі абароны і рэалізацыі свабоды выказвання меркаванняў адлюстраваныя ў [Заўвагах агульнага парадку № 34](#).

[Рабацкі план дзеянняў](#) па забароне прапаганды нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці, якая ўяўляе сабой падбухторванне да дыскрымінацыі, варожасці ці гвалту, утрымоўвае высновы і рэкамендацыі працоўных нарадаў экспертаў, арганізаваных УВКПЧ, прадугледжвае высокі парог для абмежавання свабоды выказвання меркаванняў, прызнання факту распальвання нянавісці і для ўжывання арт. 20 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах. У ім апісаны [ТЭСТ](#) з шасцю крытэрамі, які ўлічвае:

- 1) сацыяльны і палітычны кантэкст;
- 2) статус выступоўцы;
- 3) намер выклікаць варожасць публікі да пэўнай групы;
- 4) змест і форму прамовы;
- 5) ступень уздзеяння прамовы;
- 6) імавернасць прычынення шкоды, уключаючы яе няўхільнасць.

[Кемдэнскія прынцыпы](#) па свабодзе выказвання меркавання і роўнасці «ўяўляюць прагрэсіўную інтэрпрэтацыю міжнароднага права і стандартаў, прызнанай практыкі (як гэта адлюстравана, сярод іншага, у нацыянальных заканадаўствах і ў рашэннях нацыянальных судаў) і ў агульных прынцыпах права, прызнаных міжнароднай супольнасцю. Распрацоўка гэтых прынцыпаў была выклікана жаданнем садзейнічаць шырэйшаму міжнароднаму кансенсусу аб сапраўдных адносінах паміж свабодай выказвання меркавання і прасоўваннем роўнасці».

[Ёханэсбургскія прынцыпы](#) «Нацыянальная бяспека, свабода выказвання меркавання і доступ да інфармацыі» падкрэсліваюць, што «абмежаванні свабоды выказвання меркавання і свабоды інфармацыі ў інтарэсах нацыянальнай бяспекі дапускаюцца ў абмежаваных рамках з тым, каб не даваць магчымасці ўраду неапраўдана абмяжоўваць гэтыя свабоды пад выглядам нацыянальнай бяспекі».

[Сіракузскія прынцыпы](#) аб палажэннях, якія датычаць абмежавання і прымянення правоў у Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах (E/CN.4/1985/4), – дакумент, які абагульніў агульнапрынятыя падыходы да вызначэння правіл і лімітаў абмежаванняў асноўных правоў і свабод, змяшчае агульныя прынцыпы тлумачэння палажэнняў пакта, якія адносяцца да правамернасці абмежавання правоў, прынцыпы тлумачэння, якія адносяцца да асобных палажэнняў аб абмежаванні правоў, адступлення ад правоў з прычыны надзвычайнага становішча.

Акрамя таго, апроч дакументаў, якія адносяцца да правоў і свабод, у ацэнках палітыкі Рэспублікі Беларусь адносна барацьбы з тэрарызмам і экстрэмізмам вартая мець на ўвазе дакументы ААН, што датычаць барацьбы з тэрарызмам і гвалтоўным экстрэмізмам.

[Рэзалюцыя](#), прынятая Генеральнай Асамблеяй 8 верасня 2006 года (A/60/L.62)] 60/288. Глобальная контртэрарыстычная стратэгія Арганізацыі Аб'яднаных Нацый вызначае тэрарызм ва ўсіх яго формах і праявах як дзейнасць, якая накіраваная на

знішчэнне правоў чалавека, асноўных свабод і дэмакратыі, стварае пагрозу тэрытарыяльнай цэласнасці і бяспецы дзяржаваў і дэстабілізуе законныя ўрады.

[План дзеянняў](#) па папярэджанні гвалтоўнага экстрэмізму. Даклад Генеральнага сакратара — дакумент, які апісвае ўмовы ўзнікнення і развіцця гвалтоўнага экстрэмізму як пажыўнага асяроддзя для тэрарызму: «Апісанні незадаволенасці, фактычная ці адчувальная несправядлівасць, абяцанні забеспячэння шырэйшымі магчымасцямі і ажыццяўлення радыкальных пераўтварэнняў робяцца прывабнымі ў тых выпадках, калі парушаюцца правы чалавека, ігнаруюцца прынцыпы эфектыўнага кіравання і разбураюцца надзеі».

Варта таксама звярнуць увагу на [справаздачу](#) АБСЕ «Свабода выказвання меркавання ў Інтэрнэце». Згодна з заключэннямі даследавання нарматыўных актаў, якія рэгулююць інтэрнэт-кантэнт у рэгіёне АБСЕ, дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ павінны ўнікаць выкарыстання невыразнай прававой тэрміналогіі ў фармулёўках, што абмяжоўваюць свабоду слова. Асабліва актуальнымі з'яўляюцца заўвагі пра неабходнасць удакладніць, што значаць «экстрэмізм», «прапаганда тэрарызму», «шкодны» ці «расісцкі кантэнт», а таксама «ксенафобскія выказванні». Любое абмежаванне павінна адпавядаць строгім крытэрам у адпаведнасці з міжнароднымі і рэгіянальнымі прававымі стандартамі, якія рэгулююць правы чалавека. Неабходнасць абмежавання правоў выказвацца і атрымліваць інфармацыю павінна быць пераканаўча прадэманстравана з тым, каб адпавядаць міжнародным стандартам па правах чалавека.

У частцы суадносінаў абавязальніцтваў дзяржаваў паводле арт. 19 і паводле арт. 20 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах важнай крыніцай «мяккага права» з'яўляецца [даклад](#) Спецыяльнага дакладчыка ААН па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне ад 9 кастрычніка 2019 года (A/74/486), у якім разглядаюцца пытанні процідзеяння ненавісцніцкай рыторыцы.

У дачыненні да свабоды выказвання меркавання ў інтэрнэце і абароны сродкаў масавай інфармацыі важнай крыніцай «мяккага права» з'яўляюцца [Супольныя дэкларацыі прадстаўнікоў міжуродавых органаў па абароне СМІ і выказвання меркавання](#), падрыхтаваныя ў тым ліку спецыяльным дакладчыкам ААН па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне і Прадстаўніком АБСЕ па пытаннях свабоды сродкаў масавай інфармацыі. Гэтыя дэкларацыі датычаць пераважна асабліва сцяжур забеспячэння свабоды выказвання меркавання і яе абмежавання ў інтэрнэце, а таксама свабоды СМІ, аднак у дадатак, напрыклад, выпрацоўваюць стандарты крымінальнага пераследу за паклёп, аб антытэрарыстычным заканадаўстве і аб доступе да інфармацыі.

Нацыянальнае заканадаўства

Заканадаўства, якое абмяжоўвае свабоду выказвання меркаванняў, да сярэдзіны 2020 года складана было назваць усёабдымным, што пакідала досыць шырокае поле для легітымнага выкарыстання права; вялікая частка забаронаў і абмежаванняў таго часу была вынікам адвольнай практыкі.

З 2007 года дзейнічае Закон Рэспублікі Беларусь № 203-З «Аб процідзеянні экстрэмізму». Праваабаронцы раней [аналізавалі](#) яго змест і практыку прымянення.

Указам прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 9 лістапада 2010 года № 575 была зацверджана Канцэпцыя нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь, якая замацавала сукупнасць афіцыйных поглядаў на сутнасць і змест «дзейнасці Рэспублікі Беларусь па забеспячэнні балансу інтарэсаў асобы, грамадства, дзяржавы і іх абароне ад унутраных і вонкавых пагроз». Гэты дакумент утрымоўвае вызначэнне паняцця «нацыянальная бяспека», якое выкарыстоўваецца ў дыспазіцыях артыкулаў Крымінальнага кодэкса, — стан абароненасці нацыянальных інтарэсаў Рэспублікі Беларусь ад унутраных і вонкавых пагроз і шэраг злучаных з ім вызначэнняў паняццяў: «нацыянальныя інтарэсы», «пагроза нацыянальнай бяспекцы».

У студзені 2021 года Генеральны пракурор Беларусі Андрэй Швед паведаміў пра падрыхтоўку законапраекта аб узмацненні адказнасці за экстрэмісцкую дзейнасць, і ўжо ў сярэдзіне 2021 года некалькі адпаведных законаў набылі моц.

У першую чаргу варта адзначыць змены ў Закон Рэспублікі Беларусь ад 4 студзеня 2007 года № 203-З «Аб процідзеянні экстрэмізму», выкладзены ў новай рэдакцыі (набыў моц з 16 чэрвеня 2021 года). Закладзеныя ў новую рэдакцыю закона пашыранае вызначэнне экстрэмізму, нормы аб пазбаўленні правоў грамадзян, асуджаных за «экстрэмісцкія» злачынствы, яшчэ па-ранейшаму знаходзяцца у працэсе ўключэння ў рэпрэсіўныя практыкі.

Тады ж быў прыняты і набыў моц Закон Рэспублікі Беларусь «Аб недапушчэнні рэабілітацыі нацызму» (да прыняцця закона рэабілітацыя нацызму была адной з формаў экстрэмізму і абмяжоўвалася адпаведным законам).

22 студзеня 2022 года ўвайшоў у сілу Закон Рэспублікі Беларусь №2/2866 «Аб генацыдзе беларускага народа», адзін з нешматлікіх, ініцыяваных дэпутаткай Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу, — Ліліяй Ананіч; ідэя «халакоста беларускага народа» была агучана А. Лукашэнкам улетку 2021 года. Першы артыкул закона канстатуе, што «здзейсненыя нацысцкімі злачынцамі і іх памагатымі, нацыяналістычнымі фармаваннямі ў гады Вялікай Айчыннай вайны і пасляваенны перыяд злачынствы, накіраваныя на планамернае фізічнае знішчэнне беларускага народа шляхам забойства і іншых дзеянняў, прызнаваных генацыдам у адпаведнасці з заканадаўчымі актамі і нормама міжнароднага права, з'яўляюцца генацыдам беларускага народа». Пад пасляваенным перыядам у гэтым выпадку маецца на ўвазе перыяд па 31 снежня 1951 года; пад беларускім народам маюцца на ўвазе «савецкія грамадзяне, якія пражывалі на тэрыторыі Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў гады Вялікай Айчыннай вайны і (ці) пасляваенны перыяд». Другі артыкул закона ўносіць змены ў Крымінальны кодэкс — уводзіць крымінальную адказнасць за адмаўленне генацыду беларускага народа, якое змяшчаецца ў публічным выступе, або ў друкаваным ці публічна дэманстраваным творы, або ў сродках масавай інфарма-

цыі, або ў інфармацыі, размешчанай у глабальнай камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт, іншай сетцы электрасувязі агульнага карыстання ці вылучанай сетцы электрасувязі, прадугледжваючы пакаранні аж да пазбаўлення волі тэрмінам да 10 гадоў.

Раней у Крымінальны кодэкс было ўнесена некалькі зменаў, якія вызначаюць ці ўзмацняюць адказнасць за асобныя спосабы выказвання меркаванняў (набылі моц з 18 ліпеня 2021 года):

- уведзены арт. 342-2, які прадугледжвае адказнасць за неаднаразовае парушэнне парадку арганізацыі ці правядзення масавых мерапрыемстваў, — парушэнне вызначанага парадку арганізацыі ці правядзення збору, мітыngu, вулічнага шэсця, дэманстрацыі, пікетавання, іншага масавага мерапрыемства, у тым ліку публічныя заклікі да арганізацыі ці правядзення збору, мітыngu, вулічнага шэсця, дэманстрацыі, пікетавання, іншага масавага мерапрыемства з парушэннем вызначанага парадку іх арганізацыі ці правядзення (парушэнне парадку арганізацыі ці правядзення масавых мерапрыемстваў), калі гэтае дзеянне зроблена неаднаразова;
- уведзены арт. 361-4, які прадугледжвае адказнасць за садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці.

Была ўзмоцненая адказнасць:

- паводле арт. 130 за распальванне расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы;
- паводле арт. 342 за арганізацыю і падрыхтоўку дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак, або актыўны ўдзел у іх;
- паводле арт. 341 за апаганьванне збудаванняў і псаванне маёмасці — апаганьванне будынкаў ці іншых збудаванняў цынічнымі надпісамі ці выявамі, псаванне маёмасці на грамадскім транспарце ці ў іншых грамадскіх месцах пры адсутнасці прыкметаў больш цяжкага злачынства;
- паводле арт. 361 за заклікі да мераў абмежавальнага характару (санкцый), іншых дзеянняў, накіраваных на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь;
- паводле арт. 367 за паклёп у дачыненні да прэзідэнта Рэспублікі Беларусь;
- паводле арт. 368 за абразу прэзідэнта Рэспублікі Беларусь;
- паводле арт. 369 за абразу прадстаўніка ўлады;
- паводле арт. 369-1 за дыскрэдытацыю Рэспублікі Беларусь;
- паводле арт. 369-3 за публічныя заклікі да арганізацыі ці правядзення незаконных сходу, мітыngu, вулічнага шэсця, дэманстрацыі ці пікетавання або залучэнне асоб ва ўдзел у такіх масавых мерапрыемствах;
- паводле арт. 370 за знявагу дзяржаўных сімвалаў.

Пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 12 кастрычніка 2021 года № 575 «Аб мерах процідзеяння экстрэмізму і рэабілітацыі нацызму» вызначыла:

- парадак вядзення пераліку арганізацый, фармаванняў, індывідуальных прадпрыемстваў, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці, і пераліку грамадзян Рэспублікі Беларусь, замежных грамадзян ці асоб без грамадзянства, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці;
- парадак абскарджання ўключэння ў пералікі;

- парадак правядзення маніторынгу выканання заканадаўства ў частцы недапушчэння рэабілітацыі нацызму, у тым ліку заснавальнікамі, рэдакцыямі сродкаў масавай інфармацыі, уладальнікамі інтэрнэт-рэсурсаў, журналістамі, аўтарамі інфармацыйных паведамленняў і матэрыялаў;
- зацвердзіла Палажэнне аб парадку правядзення ацэнкі сімволікі і атрыбутыкі, інфармацыйнай прадукцыі на прадмет наяўнасці (адсутнасці) у іх прыкметаў праявы экстрэмізму і Палажэнне аб Рэспубліканскай камісіі па правядзенні ацэнкі сімволікі і атрыбутыкі, інфармацыйнай прадукцыі на прадмет наяўнасці (адсутнасці) у іх прыкметаў праявы экстрэмізму;
- удакладніла парадак вядзення і апублікавання Рэспубліканскага спісу экстрэмісцкіх матэрыялаў.

Рашэннем ад 4 чэрвеня 2021 года № 309 Мінскага гарадскога Савета дэпутатаў зменена рашэнне Мінскага гарадскога Савета дэпутатаў ад 16 лістапада 2016 года № 252 «Аб зацвярджэнні Правілаў добраўпарадкавання і ўтрымання горада Мінска» і вызначана, што пры наўмысным нанясенні шкоды аб'ектам добраўпарадкавання, капітальным збудаванням і будынкам арганізацыі забяспечваюць прывядзенне ў належны выгляд згаданых аб'ектаў, што знаходзяцца ў іх уласнасці (гаспадарчым вядзенні, аператыўным кіраванні), з наступным спагнаннем у вызначаным парадку шкоды ў сторазовым памеры. Гэтая норма, па сутнасці, вызначае пакаранне, бо не носіць характар нормы, што рэгулюе парадак пакрыцця маёмаснай шкоды.

Уключэнне людзей, суполак, СМІ, іншых суб'ектаў і інфармацыйных матэрыялаў у «экстрэмісцкія» і «тэрарыстычныя» пералікі

Заканадаўства аб процідзеянні экстрэмізму і тэрарызму прадугледжвае вядзенне органамі выканаўчай улады пералікаў арганізацый, фармаванняў без афіцыйнага статусу арганізацыі, груп людзей і асобных людзей, датычных, на думку ўладаў, да экстрэмісцкай і тэрарыстычнай дзейнасці. Так, на гэты момант вядуцца «Рэспубліканскі спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў», «Пералік арганізацый, фармаванняў, індывідуальных прадпрымальнікаў, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці», «Пералік грамадзян Рэспублікі Беларусь, замежных грамадзян ці асоб без грамадзянства, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці» і «Пералік арганізацый і фізічных асоб, датычных да тэрарыстычнай дзейнасці».

Заўвагі агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

25. ...Закон не павінен надзяляць асоб, якім даручана яго ажыццяўленне, неабмежаванымі дыскрэцыйнымі паўнамоцтвамі вызначаць абмежаванні на права свабоднага выказвання меркаванняў. Законы павінны забяспечваць асобам, якім даручана іх ажыццяўленне, дастатковыя кіруючыя ўказанні для таго, каб яны маглі вызначыць, на якія формы выказвання меркаванняў вызначаны належныя абмежаванні, а на якія не.

Падставай для ўключэння ў некаторыя пералікі («Рэспубліканскі спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў», «Пералік грамадзян Беларусі, замежных грамадзян ці асоб без грамадзянства, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці») з'яўляецца пастанова суда, якая набыла моц, падставай для ўключэння ў іншыя пералікі («Пералік арганізацый, фармаванняў, індывідуальных прадпрымальнікаў, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці», «Пералік арганізацый і фізічных асоб, датычных да тэрарыстычнай дзейнасці») з'яўляецца адно толькі адміністрацыйнае рашэнне органа выканаўчай улады.

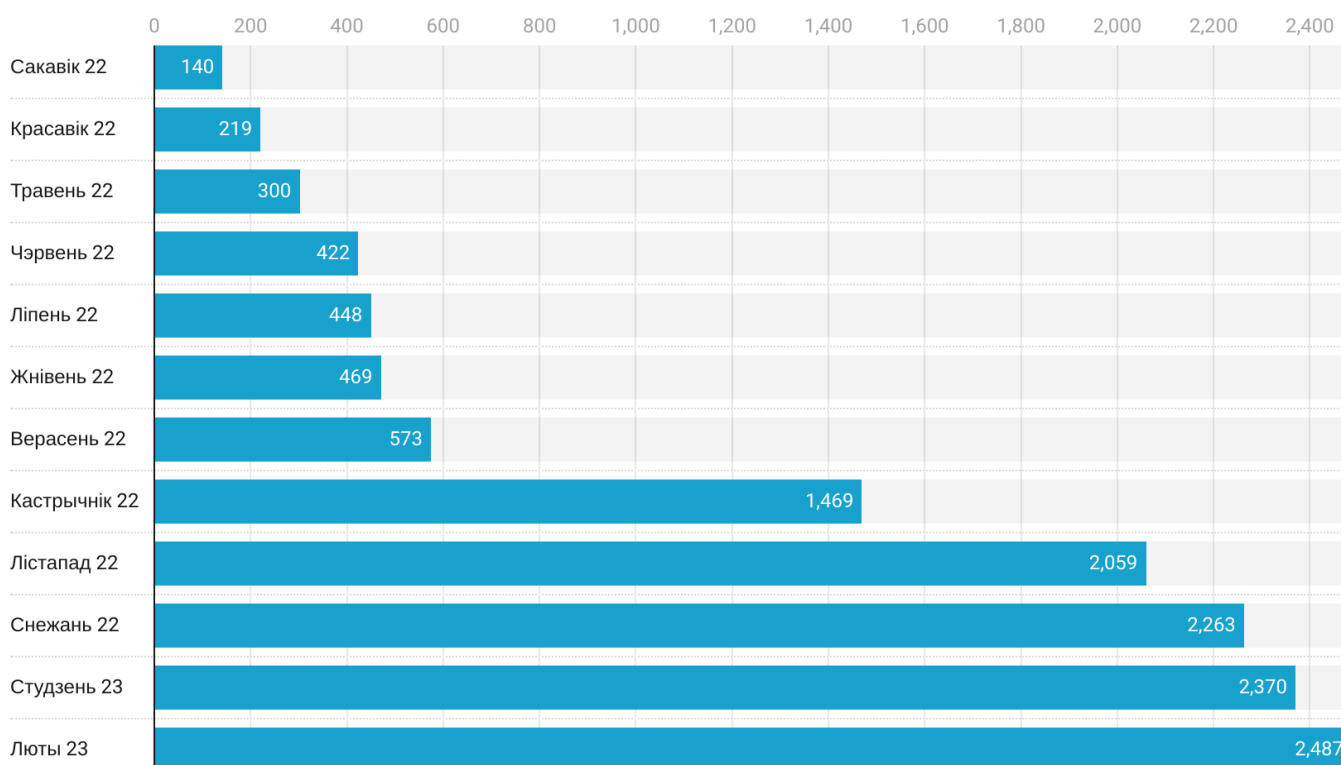
Усе рашэнні аб непасрэдна ўключэнні ў спісы прымаюць «за зачыненымі дзвярыма»: працэдура іх прыняцця не прадугледжвае ўдзелу асоб, у дачыненні да якіх прымаецца рашэнне, а таксама іх належнага апавяшчэння аб прынятым рашэнні і парадку абскарджання рашэння.

На практыцы ў адміністрацыйным парадку ў пералікі ўключаюцца групы грамадзян, грамадскія арганізацыі, СМІ і ініцыятывы за крытыку дзейсных уладаў, выказванне альтэрнатыўнага меркавання, патрабаванні зменаў у дзяржаве і палітыцы, якую праводзіць улада. Такое адвольнае прызнанне Міністэрствам унутраных спраў і Камітэтам дзяржаўнай бяспекі груп людзей экстрэмісцкімі і тэрарыстычнымі дае магчымасць іх крымінальна пераследваць і ўжываць непарапартыйна строгае пакаранне.

Пералік грамадзян, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці

«Пералік грамадзян Беларусі, замежных грамадзян ці асоб без грамадзянства, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці» вядзе Міністэрства ўнутраных спраў на падставе прысуду суда, які набыў моц. У пералік уключаюцца тыя, у дачыненні да каго прысуд толькі ўвайшоў у сілу, хто ўжо цалкам адбыў сваё крымінальнае пакаранне, і тыя, у каго ўжо пагашана судзімасць. На 15 сакавіка 2023 года ў пералік уключана 2 531 чалавек.

Колькасць чалавек у пераліку за апошнія 12 месяцаў

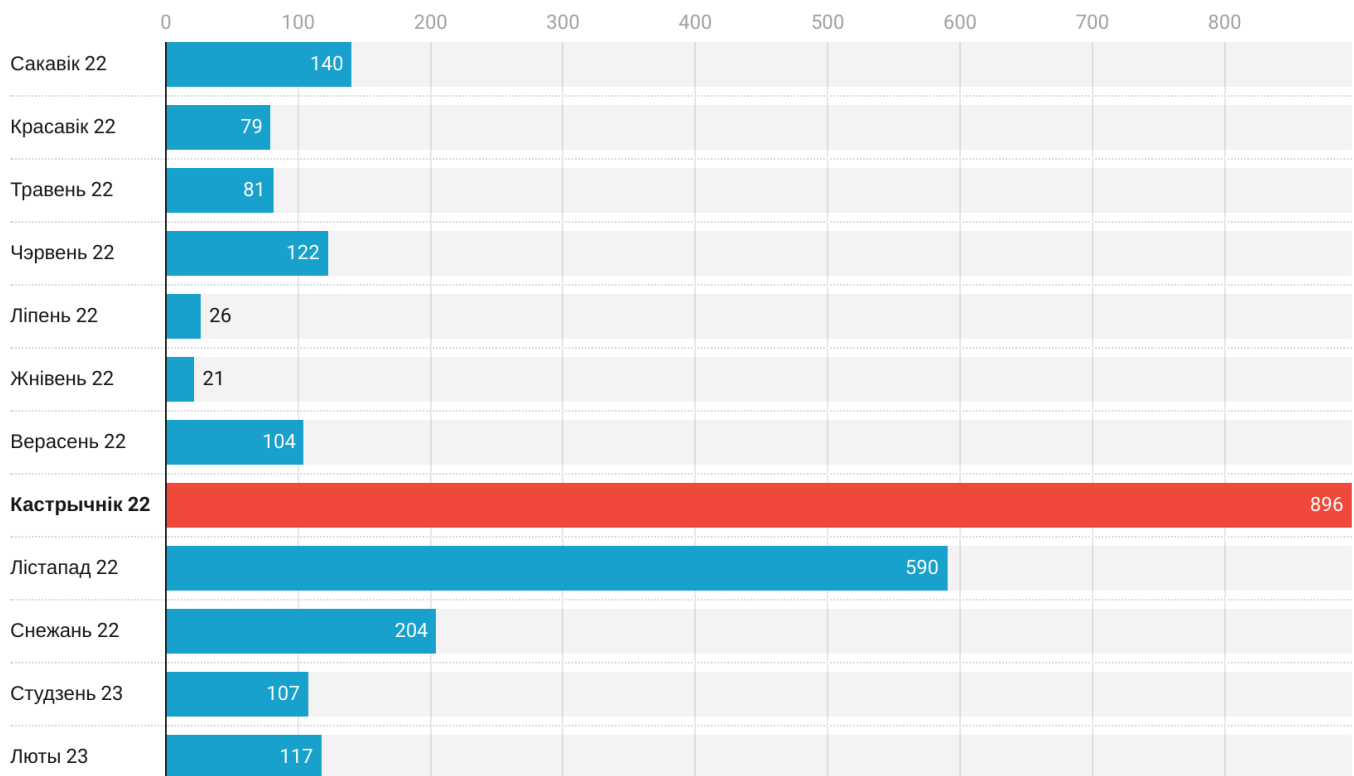
Актыўны ўсплёск уключэння ў дакумент выпай на кастрычнік 2022 года, калі за месяц пералік павялічыўся на 896 пазіцый. Толькі рашэннем ад 28 кастрычніка 2022 года Міністэрства ўнутраных спраў унесла ў яго 625 чалавек. Да канца месяца пералік павялічыўся больш як у два разы.

Уключэнне ў пералік накладвае абмежаванні ў правах, дадатковыя да прызначанага судом пакарання, якія аднолькавыя як для тых, хто адбывае крымінальнае пакаранне ў выглядзе пазбаўлення ці абмежавання волі, гэтак і для тых, хто ўжо адбыў яго. Усе абмежаванні перастаюць дзейнічаць толькі па заканчэнні пяці гадоў пасля пагашэння ці здымання судзімасці.

Фінансавыя аперацыі (адкрыццё банкаўскага рахунку, разавыя плацяжы, перавод, паступленне, выдача, абмен, занясенне грашовых сродкаў) тых, хто ўключаны ў пералік, падлягаюць «асабліваму фінансавому кантролю»². На практыцы гэта азначае, што чалавек не можа свабодна карыстацца сваім банкаўскім рахункам, адкрываць новы рахунак і карыстацца ім. Любое выкарыстанне ці здыманне грашовых сродкаў з банкаўскага рахунку магчымае толькі ў парадку выключэння згодна з дазвалам органа, які ажыццяўляе фінансавы кантроль.

² Закон Рэспублікі Беларусь «Аб процідзеянні экстрэмізму» ад 4 студзеня 2007 года № 203-З, арт. 18.

Колькасць чалавек, занесеных у пералік за асобны месяц

Таксама асобам, уключаным у пералік, забараняецца:

- займацца дзейнасцю, злучанай з абаротам наркатычных сродкаў, псіхатропных рэчываў, іх прэкурсораў, зброі і боепрыпасаў, выбуховых рэчываў,
- педагагічнай дзейнасцю (у частцы рэалізацыі зместу адукацыйных праграм),
- выдавецкай дзейнасцю;
- займаць дзяржаўныя пасады;
- праходзіць вайсковую службу.

Сіракузскія прынцыпы

В. Прынцыпы тлумачэння, якія датычаць канкрэтных абмежавальных палажэнняў «Прадпісаных законам»

17. *Прававыя нормы, якія абмяжоўваюць ажыццяўленне правоў чалавека, павінны быць ясныя і даступныя кожнаму.*

18. *Законам прадугледжваюцца належныя гарантыі і эфектыўныя сродкі абароны супраць незаконнага ці абразлівага ўвядзення ці прымянення абмежаванняў правоў чалавека.*

Даклад Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека аб найлепшай практыцы і атрыманых уроках па пытанні аб тым, якім чынам абарона і захвочванне правоў чалавека садзейнічаюць папярэджанню гвалтоўнага экстрэмізму і барацьбе з ім ад 21 ліпеня 2016 года, № А/НRC/33/29

18. Некаторыя ўнутраныя законы і палітычныя меры накіраваныя на барацьбу з экстрэмізмам, але пры гэтым не называюць яго «гвалтоўным» ...Калі адпаведныя меры не абмяжоўваюцца «гвалтоўным» экстрэмізмам, існуе небяспека, што яны будуць накіраваны на сам факт наяўнасці меркавання ці пераканання, а не на фактычныя дзеянні.

Падставай для ўключэння ў пералік з'яўляецца прысуд суда, які набыў моц, у сувязі з ажыццяўленнем дзеянняў, аднесеных Законам «Аб процідзеянні экстрэмізму» да экстрэмісцкай дзейнасці. Да экстрэмісцкай дзейнасці гэты закон адносіць шырокі пералік дзеянняў ад захопу ці ўтрымання дзяржаўнай улады неканстытуцыйным шляхам да такіх негвалтоўных дзеянняў, як распаўсюд экстрэмісцкіх матэрыялаў, абраза прадстаўніка ўлады, удзел ці заклікі да ўдзелу ў мірных сходах. Недакладнасць, размытасць фармулёвак такіх дзеянняў не дазваляе адназначна вызначыць, якія дзеянні будуць падпадаць пад паняцце экстрэмізму, а якія – не.

Адным з крытэраў аднясення закрытага пераліку крыміналізаваных дзеянняў да экстрэмісцкай дзейнасці з'яўляецца мэта дзеяння – «планаванне, арганізацыя, падрыхтоўка і здзяйсненне замаху на незалежнасць, тэрытарыяльную цэласнасць, суверэнітэт, асновы канстытуцыйнага ладу, грамадскую бяспеку»³. Так, напрыклад, «образа прадстаўніка ўлады» (арт. 369 Крымінальнага кодэкса) падпадае пад вызначэнне экстрэмісцкай дзейнасці, толькі калі здзейсненая ў мэтах, пералічаных у паняцці «экстрэмісцкая дзейнасць» («планаванне, арганізацыя, падрыхтоўка і здзяйсненне замаху на незалежнасць, тэрытарыяльную цэласнасць, суверэнітэт, асновы канстытуцыйнага ладу, грамадскую бяспеку»). На практыцы ж, калі прысуд суда за крыміналізаваныя дзеянні, пералічаныя ў паняцці «экстрэмісцкая дзейнасць», набывае моц, уключэнне ў пералік адбываецца «аўтаматычна», незалежна ад таго, ці выявіў суд спецыфічную мэту дзеяння.

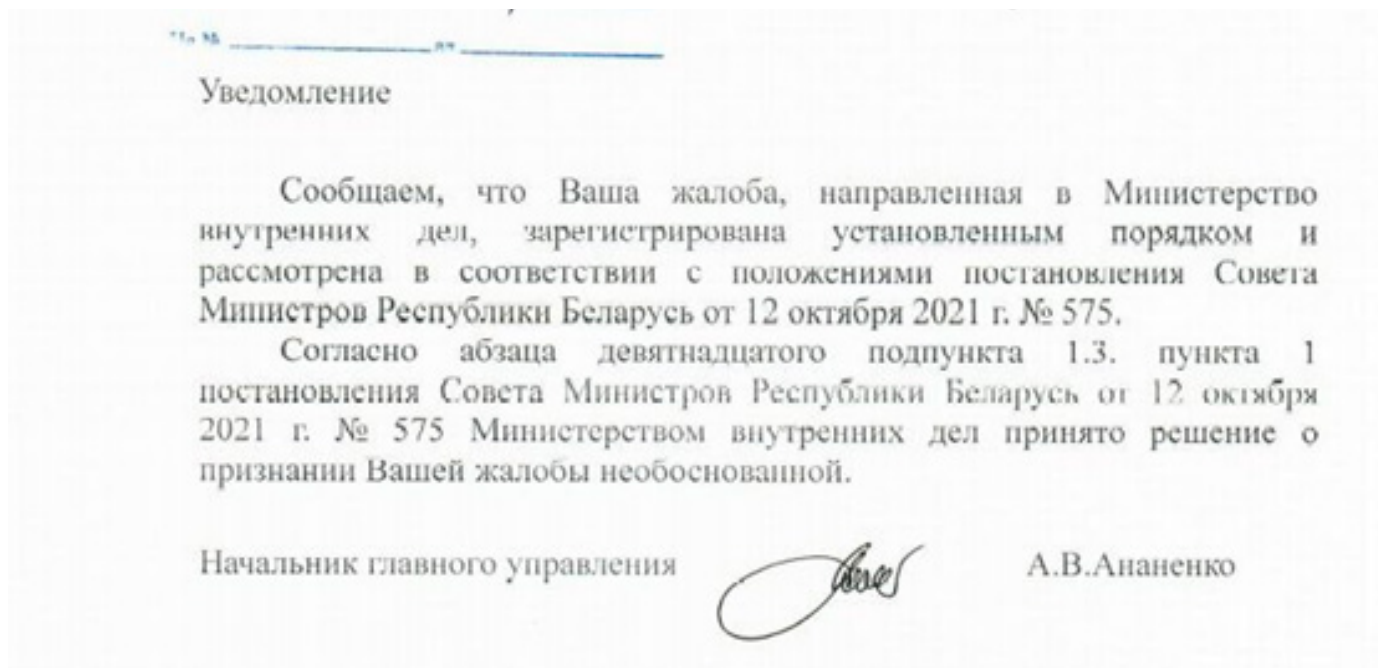
Працэдура абскарджання рашэння аб уключэнні ў пералік прадугледжвае⁴ падачу скаргі ў орган, які прыняў рашэнне, – Міністэрства ўнутраных спраў. Скаргу можна падаць у пісьмовай ці электроннай форме. Падача скаргі ў электроннай форме ажыццяўляецца праз сайт Міністэрства ўнутраных спраў, доступ на які абмежаваны за межамі тэрыторыі Беларусі. Тэрмін разгляду скаргі – адзін месяц, пасля чаго заяўніку накіроўваецца адказ. Заканадаўча не прадугледжана адмысловага органа (камісіі) у ведамстве Міністэрства ўнутраных спраў па разглядзе скаргаў або пэўнай адказнай асобы. Не прадугледжана таксама магчымасць заяўніка і яго абаронцы ўдзельнічаць у працэсе разгляду скаргі. Далейшае абскарджанне магчыма ў суд у агульным парадку для абскарджання адказаў дзяржаўных органаў на звароты.

На скаргі, пададзеныя з дапамогай Грамадскай прыёмнай Праваабарончага цэнтра «Вясна», Міністэрства ўнутраных спраў дае аднолькавыя фармальныя адказы наконт іх незадавальнення з адзінай спасылкай на заканадаўства – норму, якая прадугледжвае, што скарга можа быць задаволеная або прызнаная неабгрунтаванай.

³ Закон Рэспублікі Беларусь «Аб процідзеянні экстрэмізму» ад 4 студзеня 2007 года № 203-З, арт. 1.

⁴ Пастанова Савета Міністраў «Аб мерах процідзеяння экстрэмізму і рэабілітацыі нацызму» ад 12 кастрычніка 2021 года № 575, п. 1.3.

Такім чынам, назіраецца тэндэнцыя адносіць да экстрэмісцкай дзейнасці негвалтоўныя паводзіны, што на практыцы выконвае ролю пераследу за выказванне альтэрнатыўнага меркавання і за крытыку цяперашніх уладаў.

Вызначаная працэдура ўключэння людзей у «Пералік грамадзян Беларусі, замежных грамадзян ці асоб без грамадзянства, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці» абумаўляе фармальнае аднясенне да экстрэмісцкай дзейнасці ўсіх правапарушэнняў, якія, згодна з законам, да яе могуць адносіцца, аўтаматычна, незалежна ад таго, ці былі судом выяўленыя ў дзеянні спецыфічныя крытэры, якія дазваляюць адносіць такое дзеянне да экстрэмісцкай дзейнасці.

Пералік экстрэмісцкіх фармаванняў

Паняцце экстрэмісцкага фармавання выкарыстоўвалася ў тэксце закона «Аб процідзеянні экстрэмісцкай дзейнасці» яшчэ да ўнясення ў яго зменаў у 2021 годзе: «стварэнне арганізацыі для ажыццяўлення экстрэмісцкай дзейнасці, экстрэмісцкай арганізацыі, экстрэмісцкай групы (далей – экстрэмісцкія фармаванні)» прызнавалася формай экстрэмісцкай дзейнасці, аднак «экстрэмісцкае фармаванне» было агульным найменнем для экстрэмісцкай арганізацыі – арганізацыі, якая здзяйсняе экстрэмісцкую дзейнасць або прызнае магчымасць яе ажыццяўлення ў сваёй дзейнасці, або якая фінансуе экстрэмісцкую дзейнасць, у дачыненні да якой прынятае і ўвайшло ў законную сілу рашэнне Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь аб прызнанні яе экстрэмісцкай, і экстрэмісцкай групы – устойлівай кіраванай групы ў колькасці дзвюх ці больш асоб, якія папярэдне аб'ядналіся дзеля ажыццяўлення экстрэмісцкай дзейнасці.

Згодна з новай рэдакцыяй закона, экстрэмісцкае фармаванне – група грамадзян, якая здзяйсняе экстрэмісцкую дзейнасць, або аказвае іншае садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці, або прызнае магчымасць яе ажыццяўлення ў сваёй дзейнасці, або фінансуе экстрэмісцкую дзейнасць, у дачыненні да якой прынятае рашэнне Міністэрства ўнутраных спраў ці Камітэта дзяржаўнай бяспекі аб прызнанні яе экстрэмісцкай.

Парадак прызнання экстрэмісцкім фармаваннем наступны: пры выяўленні ў дзеяннях групы грамадзян прыкметаў, якія сведчаць аб ажыццяўленні дзейнасці, прадугледжанай ч. 4 арт. 1 закона «Аб процідзеянні экстрэмісцкай дзейнасці», Міністэрства ўнутраных спраў ці Камітэт дзяржаўнай бяспекі прымае рашэнне аб прызнанні такой групы грамадзян экстрэмісцкім фармаваннем, аб забароне яго дзейнасці, якое можа быць абскарджана ў гэтыя органы і (ці) у суд.

Пералік арганізацый, фармаванняў, індывідуальных прадпрымальнікаў, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці, вядзеца МУС; парадак уключэння арганізацый, фармаванняў і ИП рэгулюецца Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 12 кастрычніка 2021 года № 575 «Аб мерах процідзеяння экстрэмізму і рэабілітацыі нацызму». Пасля таго, як гэтая пастанова набыла моц, пералік пачаў фармавацца: першыя фармаванні былі прызнаныя такімі і ўключаныя ў яго 18 кастрычніка 2021 года.

На сённяшні дзень у пераліку знаходзіцца 121 «экстрэмісцкае фармаванне», сярод якіх СМІ («Белсат», «Радые Свабода», Еўрарадыё, ПВУП «Суродзічы» газеты «Наша Ніва» і інш.), грамадскія аб'яднанні («Экадом», БАЖ), прафсаюз РЭП, прафесійныя аб'яднанні («Рабочы Рух», Беларускі фонд спартовай салідарнасці і інш.), буйныя і лакальныя грамадскія ініцыятывы («Сумленныя людзі», «By_help», BYSOL і інш.), палітычныя суб'екты («Валерый Цапкала», «Народнае антыкрызіснае кіраванне», «Каманда Святланы Ціханоўскай», «Кардынацыйная рада»), музычны гурт Top Band.

Гэтыя суб'екты, маючы зусім розныя формы, аб'ядноўваюць розную колькасць удзельнікаў: ад невялікага («Група грамадзян з ліку сузаснавальніка, галоўнага рэдактара і іншых асоб з ліку ТАА «Брэсцкая газета» ажыццяўляе экстрэмісцкую дзейнасць») да патэнцыйна шматтысячнага («Беларускі незалежны прафсаюз РЭП»); з вызначаным складам («Група грамадзян, аб'яднаных у музычны калектыў пад назвай «Top Band» у складзе: Галавач Д. В., Бурло Я. В., Ярэмчык А. К., Галавач Ю. А., ажыццяўляе экстрэмісцкую дзейнасць») і нявызначаным («Група грамадзян, аб'яднаных у тым ліку з дапамогай Telegram-канала «Віцебск 97%», ажыццяўляе экстрэмісцкую дзейнасць»).

Прызнанне суб'екта экстрэмісцкім фармаваннем татальна, пад пагрозай крымінальнага пакарання, абмяжоўвае правы і свабоды як суб'ектаў і іх удзельнікаў, гэтак і людзей, якія хочуць далучыцца да дэ-факта правамернай дзейнасці такіх суб'ектаў, выказацца пасродкам магчымасцяў, якія тыя даюць.

Спіс грамадзян і арганізацый, датычных да тэрарызму

У Законе Рэспублікі Беларусь ад 3 студзеня 2002 года «Аб барацьбе з тэрарызмам» згадваецца пералік арганізацый і фізічных асоб, у тым ліку індывідуальных прадпрымальнікаў, датычных да тэрарыстычнай дзейнасці, які фармуе Камітэт дзяржаўнай бяспекі, а таксама вызначана правіла, паводле якога арганізацыя, прызнаная на падставе рашэння Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь тэрарыстычнай, уключаецца ў пералік тэрарыстычных арганізацый, «які падлягае апублікаванню ў сродках масавай інфармацыі». Вядзенне пераліку і яго апублікаванне таксама ажыццяўляюцца Камітэтам дзяржаўнай бяспекі ў парадку, вызначаным Саветам Міністраў Рэспублікі Беларусь. Пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 30 снежня 2014 года № 1256 «Аб зацвярджэнні Палажэння аб парадку вызначэння

пераліку арганізацый і фізічных асоб, у тым ліку індывідуальных прадпрымальнікаў, датычных да тэрарыстычнай дзейнасці, абскарджванні рашэння аб уключэнні арганізацыі, фізічнай асобы, у тым ліку індывідуальнага прадпрымальніка, у такі пералік і разглядзе іншых зваротаў гэтых арганізацый, фізічнай асобы, у тым ліку індывідуальнага прадпрымальніка, давядзенні гэтага пераліку да ведама асоб, якія здзяйсняюць фінансавыя аперацыі, і органа фінансавага маніторынгу» вызначыла істотна большы, чым у дачыненні да экстрэмізму, спіс падставаў для ўключэння суб'ектаў у пералік:

- рашэнне Вярхоўнага Суда, што набыло законную моц, аб прызнанні арганізацыі тэрарыстычнай (экстрэмісцкай), забароне яе дзейнасці і ліквідацыі, аб прызнанні замежнай ці міжнароднай арганізацыі тэрарыстычнай (экстрэмісцкай), забароне яе дзейнасці на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь і ліквідацыі пры наяўнасці прадстаўніцтва такой замежнай ці міжнароднай арганізацыі, размешчанай на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь;
- пастанова аб прыцягненні фізічнай асобы ў якасці абвінавачанага і прысуд суда Рэспублікі Беларусь, які набыў законную моц, аб прызнанні фізічнай асобы вінаватай у здзяйсненні злачынстваў, прадугледжаных у арт. 124–131, 134, 287, 289–293, ч. 4 арт. 294, ч. 4 арт. 295, ч. 4 арт. 309, ч. 3 арт. 311, арт. 322–324, 359, 360 і 361 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь;
- прызнаванне ў Рэспубліцы Беларусь спісы асоб, якія ўдзельнічаюць у тэрарыстычнай дзейнасці, датычныя да распаўсюду зброі масавага паражэння або знаходзяцца пад кантролем такіх асоб, што складаюцца міжнароднымі арганізацыямі ці ўпаўнаважанымі імі органамі, пры наяўнасці аб'ектыўна наяўных акалічнасцяў і дзеянняў, што ствараюць пагрозу нацыянальнай бяспекцы Рэспублікі Беларусь;
- прызнаванне ў Рэспубліцы Беларусь у адпаведнасці з міжнароднымі дамовамі Рэспублікі Беларусь прысуды ці рашэнні судаў, іншых кампетэнтных органаў замежных дзяржаў у дачыненні да такіх асоб.

У цяперашні час у пералік уключаная 401 арганізацыя, з іх чатыры арганізацыі (Атрады грамадзянскай самаабароны Беларусі (АГСБ); «Супраціў» з ініцыятывамі, што ў яе ўваходзяць: «Кібер-Партызаны», «Дружны Народно-Самаабароны – ДНС» і «Буслы ляцяць»; «NEXTA» са структурнымі падраздзяленнямі, што ў яе ўваходзяць: «NEXTA Live» і «LUXTA»; «BYPOL» са структурнымі падраздзяленнямі, што ў яе ўваходзяць: «Сітуацыйна-аналітычны цэнтр» і Мабілізацыйны план «Перамога») занесеныя ў пералік на падставе рашэння Вярхоўнага Суда Беларусі.

У пералік на сярэдзіну сакавіка 2023 года ўключана 1 015 чалавек, з іх 266 – грамадзяне Рэспублікі Беларусь.

Пералік матэрыялаў, прызнаных экстрэмісцкімі

У адрозненне ад пералікаў асоб, якія маюць дачыненне да экстрэмісцкай дзейнасці, і экстрэмісцкіх фармаванняў, што пачалі складацца, адпаведна, у 2022 і 2021 гадах, Рэспубліканскі спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў быў адкрыты значна раней – у верасні 2008 года, і з тых часоў рэгулярна папаўняўся. На сярэдзіну сакавіка ў пераліку налічваецца каля 3 000 пазіцый «экстрэмісцкіх матэрыялаў» самага рознага характару: больш як 1 000 Telegram-каналаў і Telegram-чатаў, каля 150 YouTube-каналаў, каля 400 старонак, даменных імёнаў ці асобных публікацый у сацыяльнай

сетцы «ВКонтакте», 115 — у сетцы Facebook, 54 — у сетцы «Одноклассники», 35 — у Twitter, каля 80 кніг, аўдыя- і відэафайлы, розныя выявы і прадметы. Перыядычна экстрэмісцкай прызнаецца прадукцыя нацысцкага і неанацысцкага зместу, рэлігійныя тэксты, аднак значную частку складае інфармацыйная прадукцыя грамадска-палітычнага зместу, свабодны распаўсюд якой не можа абмяжоўвацца на падставе патрабаванняў ч. 3 арт. 19 Пакта.

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

11. У адпаведнасці з пунктам 2 [арт. 19 Пакта] дзяржавы-ўдзельніцы абавязаны гарантаваць права на свабоду выказвання меркаванняў, у тым ліку права шукаць, атрымліваць і распаўсюджваць любога кшталту інфармацыю і ідэі незалежна ад дзяржаўных межаў. Гэтае права ўключае ў сябе перадачу і атрыманне паведамленняў, якія змяшчаюць усякага кшталту ідэі і меркаванні, якія могуць быць перададзены іншым асобам у адпаведнасці з палажэннем пункта 3 артыкула 19 і артыкула 20. Да іх адносяцца палітычныя выступы, каментары на асабістыя ці палітычныя тэмы, збор звестак, абмеркаванне пытанняў правоў чалавека, журналісцкая дзейнасць, культурнае і мастацкае выказванне, выкладанне, а таксама рэлігійныя выступы. Да іх таксама можа адносіцца камерцыйная рэклама. У сферу прымянення пункта 2 ўключана нават такая форма выказвання меркаванняў, якая можа разглядацца як глыбока абразлівая, але пры гэтым яе выкарыстанне можа падпадаць пад абмежаванні ў адпаведнасці з палажэннямі пункта 3 артыкула 19 і артыкула 20.

12. Пункт 2 абараняе ўсе формы выказвання і спосабы распаўсюду меркаванняў. Да такіх формаў адносяцца вусная і пісьмовая мова, мова жэстаў, а таксама такія сродкі невербальнай камунікацыі, як выявы і прадметы мастацтва. Да спосабаў выказвання адносяцца кнігі, газеты, брашурны, афішы, банары, форма адзення і матэрыялы, не забароненыя законам. Да іх адносяцца ўсе віды аўдыявізуальных, электронных і заснаваных на Інтэрнэт-тэхналогіях сродкаў выказвання.

Рабацкі план дзеянняў па забароне прапаганды нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці, якая ўяўляе сабой падбухторванне да дыскрымінацыі, варожасці ці гвалту

18. Артыкул 20 МПГПП прадугледжвае высокі парог надыходу адказнасці ў адпаведнасці з фундаментальным прынцыпам, які сцвярджае, што абмежаванне свабоды слова павінна з'яўляцца выключнай мерай. Гэты парог неабходна разглядаць у спалучэнні з артыкулам 19 МПГПП. Сапраўды, тэст на дапушчальнасць абмежаванняў (які складаецца з трох частак — законнасць, прапарцыйнасць і неабходнасць) адносіцца і да выпадкаў распальвання нянавісці, г. зн. абмежаванні павінны быць вызначаны законам, азначаны досыць вузка, каб забяспечваць законныя інтарэсы грамадства, і павінны быць неабходныя дзеля абароны гэтых інтарэсаў у дэмакратычным грамадстве. Гэта азначае, сярод іншага, што абмежаванні павінны адпавядаць наступным патрабаванням: яны павінны

быць выразна і вузка вызначаны, адказваць настойлівай грамадскай неабходнасці, яны павінны ў найменшай з усіх даступных мер ступені ўрывацца ў грамадскае і асабістае жыццё, не быць занадта шырокімі (г. зн. не прадугледжваць шырокіх ці нявызначаных абмежаванняў свабоды слова), быць адпаведнымі ў тым сэнсе, што карысць інтарэсаў, якія абараняюцца, перавышае шкоду, нанесеную свабодзе выказвання меркаванняў, у тым ліку ў дачыненні да санкцый, якія яны ўводзяць.

Кемдэнскія прынцыпы па свабодзе выказвання меркавання і роўнасці

IV. Свабода выказвання меркаванняў, якія ўяўляюць небяспеку

Прынцып 11: Абмежаванні

11.1. Краіны не павінны навязваць абмежаванні на свабоду выказвання меркавання, якія не адпавядаюць стандартам, азначаным у Прынцыпе 2.2. У прыватнасці, абмежаванні павінны быць прадугледжаныя законам, служыць абароне правоў чалавека ці рэпутацыі іншых, нацыянальнай бяспекцы ці грамадскаму парадку, грамадскаму здароўю ці маралі і быць неабходнымі ў дэмакратычным грамадстве, дзеля абароны гэтых інтарэсаў. Гэта прадугледжвае, што сярод іншага, гэтыя абмежаванні:

- i. Выразна і вузка вызначаны і адпавядаюць важнаму грамадскаму інтарэсу.
- ii. З'яўляюцца найменш агрэсіўным сродкам, што знаходзіцца ў распараджэнні, гэта значыць адсутнічаюць іншыя меры, якія былі б эфектыўныя, але ў той жа час якія менш абмяжоўваюць свабоду выказвання меркавання.
- iii. Не з'яўляюцца залішне шырокімі, гэта значыць не абмяжоўваюць свабоду слова ў шырокай ці ненакіраванай манеры, ці выходзяць за маштабы выказвання, якая ўяўляе небяспеку, ці забараняюць правамернае выказванне меркавання.
- iv. Прапарцыйныя, гэта значыць выгада ад абароны інтарэсаў пераважвае шкоду, якая наносіцца свабодзе выказвання меркавання, у тым ліку і санкцыямі, якія яны зацвярджаюць.

11.2. Дзяржавы павінны перагледзець свае заканадаўчыя сістэмы, каб пераканацца, што любыя абмежаванні свабоды выказвання меркавання адпавядаюць сказанаму вышэй..

Ацаніць ступень умяшання ў правы і свабоды фактам уключэння інфармацыйнай прадукцыі ў разгляданы спіс немагчыма без адначасовай ацэнкі вызначанай законам адказнасці за яе захоўванне і распаўсюд.

У адпаведнасці з арт. 19.11 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях (КаАП), распаўсюд інфармацыйнай прадукцыі, якая змяшчае заклікі да экстрэмісцкай дзейнасці ці прапагандуе такую дзейнасць, а таксама выраб, захоўванне або перавозку з мэтай распаўсюду такой інфармацыйнай прадукцыі прыводзяць да накладання штрафу на грамадзян у памеры да дваццаці базавых велічыняў, на індывідуальнага прадпрымальніка — ад 20 да 50 базавых велічынь, а на юрыдычную асобу — ад 50 да 200 базавых велічыняў (усе спагнанні — з канфіскацыяй прадмета

адміністрацыйнага правапарушэння). Распаўсюд інфармацыйнай прадукцыі, уключанай у Рэспубліканскі спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў, а таксама выраб, выданне, захоўванне або перавозка з мэтай распаўсюду такой інфармацыйнай прадукцыі прыводзяць да накладання штрафу ў памеры ад 10 да 30 базавых велічыняў, ці грамадскіх працаў, ці адміністрацыйнага арышту, на індывідуальнага прадпрымальніка – накладання штрафу ў памеры ад 50 да 100 базавых велічыняў, а на юрыдычную асобу – ад 100 да 500 базавых велічыняў (усе віды спагнанняў – з канфіскацыяй прадмета адміністрацыйнага правапарушэння, а таксама прыладаў і сродкаў здзяйснення такога парушэння ці без канфіскацыі такіх прыладаў і сродкаў).

Такім чынам, з уключэннем інфармацыйнай прадукцыі ў спіс з'яўляюцца падставы для прымянення ў дачыненні да асобы, якая распаўсюджвае яе, або вырабляе, перавозіць, захоўвае з мэтай распаўсюду, пакарання, параўнальнага з крымінальным. За перыяд са студзеня 2022 года па сярэдзіну сакавіка 2023 года паводле арт. 19.11 КаАП, згодна з няпоўнымі звесткамі ПЦ «Вясна», былі прыцягнутыя да адказнасці больш за 1 200 чалавек, звесткі пра 350 з іх вядомыя праваабаронцам.

Праваабарончыя арганізацыі раней неаднаразова выказвалі прэтэнзіі да фармальнасці нормы, якая дазваляе ўжываць санкцыі за невыкананне занадта шырокіх абмежаванняў (напрыклад, з уключэннем якога-небудзь сайта, Telegram-канала ці старонкі ў сацыяльнай сетцы ў спіс падпадае пад забарону распаўсюд любых інфармацыйных матэрыялаў з гэтай крыніцы, што несумяшчальна з патрабаваннямі п. 3 арт. 19 Пакта), да масавасці і непрадказальнасці прызнання інфармацыйнай прадукцыі экстрэмісцкай (вышэй прыводзілася статыстыка прызнання экстрэмісцкімі інфармацыйных крыніц, некаторыя з якіх мелі раней дзяржаўную рэгістрацыю ў якасці СМІ і іншыя прыкметы легальнай крыніцы інфармацыі), да парушэння стандартаў справядлівага суда падчас прызнання і адсутнасці магчымасці абскарджання ў грамадскіх інтарэсах рашэнняў аб прызнанні матэрыялаў экстрэмісцкімі), да шэрагу іншых аспекта.

Яшчэ адным інструментам адвольнага выкарыстання антыэкстрэмісцкага заканадаўства з'яўляецца спосаб падрыхтоўкі справы да судовага разгляду, а менавіта – працэс ацэнкі наяўнасці ў інфармацыйнай прадукцыі прыкметаў экстрэмізму. Палажэнне аб парадку правядзення ацэнкі сімволікі і атрыбутыкі, інфармацыйнай прадукцыі на прадмет наяўнасці (адсутнасці) у іх прыкметаў праявы экстрэмізму⁵ прадугледжвае, што ацэнка на прадмет наяўнасці (адсутнасці) прыкметаў праявы экстрэмізму ў сімволіцы і атрыбутыцы, інфармацыйнай прадукцыі, выяўленых на тэрыторыі г. Мінска, ажыццяўляецца Рэспубліканскай камісіяй па правядзенні ацэнкі сімволікі і атрыбутыкі, інфармацыйнай прадукцыі на прадмет наяўнасці (адсутнасці) у іх прыкметаў праявы экстрэмізму, а на тэрыторыі абласцей – адпаведнымі абласнымі камісіямі па правядзенні ацэнкі сімволікі і атрыбутыкі, інфармацыйнай прадукцыі на прадмет наяўнасці (адсутнасці) у іх прыкметаў праявы экстрэмізму.

Абласныя камісіі ствараюцца пры адпаведных аблвыканкамах. Рашэннямі адпаведных аблвыканкамаў зацвярджаюцца палажэнні аб абласных камісіях і вызначаюцца іх персанальныя склады.

⁵ Зацверджана Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь 12 кастрычніка 2021 года № 575.

Паводле даручэння старшыні камісіі ацэнку праводзяць адзін ці некалькі чальцоў камісіі і (ці) спецыялістаў, якія па выніках ацэнкі складаюць праект заключэння (далей – праект). Праект разглядаецца і сцвярджаецца на пасяджэнні камісіі. Якіх-небудзь патрабаванняў да складу абласных камісій Палажэннем не вызначана.

Палажэнне аб Рэспубліканскай камісіі па правядзенні ацэнкі сімволікі і атрыбутыкі, інфармацыйнай прадукцыі на прадмет наяўнасці (адсутнасці) у іх прыкметаў праявы экстрэмізму⁶ вызначае размытыя патрабаванні да складу камісіі (персанальны склад камісіі – у дадатку да Палажэння), яе задачы, правы і абавязкі чальцоў камісіі, рэгламент прыняцця рашэнняў.

У адпаведнасці з п. 4 Палажэння, «Рэспубліканская камісія не з'яўляецца судова-экспертнай арганізацыяй. Чальцы рэспубліканскай камісіі могуць самастойна праводзіць экспертызу на падставе пастановы (вызначэння) дзяржаўнага органа (службовай асобы), вынесенага ў парадку, вызначаным працэсуальным заканадаўствам, з афармленнем адпаведнага заключэння эксперта». Персанальны склад камісіі з'яўляецца гарантыяй прыняцця палітычна матываванага заключэння: з 21 чальца камісіі дзесяць можна ўмоўна аднесці да прадстаўнікоў навуковых колаў, аднак адначасова некаторыя з іх з'яўляюцца дзяржаўнымі службоўцамі з прычыны займаных пасадаў – начальнік упраўлення выхаваўчай і ідэалагічнай працы навукова-метадычнай установы «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі, загадчык інфармацыйна-аналітычнага аддзела Сакратарыята Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, займаюць адказныя адміністрацыйныя пасады ў навуковых установах.

Згодна са сфармаванай практыкай, суды выносяць адпаведныя заключэнням рашэнні без глыбокай ацэнкі заключэнняў, гэтаму спрыяе выключна закрыты характар судовага разгляду і прэзюмпцыя на карысць ухвалення судамі ініцыятываў дзяржорганаў, што абмяжоўваюць свабоду выказвання меркавання, а таксама адсутнасць культуры прымянення міжнародных дамоваў у сферы правоў чалавека і агульнапрынятых прынцыпаў права для абгрунтавання судовых рашэнняў.

У выніку, абвінавачванні паводле арт. 19.11 КаАП зрабіліся ўніверсальным інструментам адвольных рэпрэсій, у тым ліку ў выглядзе адміністрацыйнага арышту, які нярэдка ўжываецца некалькі разоў запар за, напрыклад, некалькі выяўленых матэрыялаў у сацыяльных сетках. Акрамя таго, судамі паўсюдна ўжываецца прыцягненне да адказнасці паводле арт. 19.11 КаАП у дачыненні да інфармацыйных матэрыялаў, якія захоўваюцца і не дэманструюцца публічна, і прызнаныя экстрэмісцкімі. Прыкмета «з мэтай распаўсюду» інкрымінуецца тады без аб'ектыўных падставаў, што дадае адвольнасці такім абмежаванням.

⁶ Там жа.

Пераслед за асобныя формы ажыццяўлення свабоды выказвання меркаванняў

Распаўсюд «свядома лжывых звестак» у экстрэмісцкіх мэтах

Артыкул 369-1 Крымінальнага кодэкса «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь» прадугледжвае адказнасць за «распаўсюд свядома лжывых звестак пра палітычнае, эканамічнае, сацыяльнае, вайсковае ці міжнароднае становішча Рэспублікі Беларусь, прававое становішча грамадзян у Рэспубліцы Беларусь, дзейнасць дзяржаўных органаў, якія дыскрэдытуюць Рэспубліку Беларусь, здзейснены ў публічным выступе, або ў друкаваным ці публічна дэманстраваным творы, або ў сродках масавай інфармацыі, або ў інфармацыі, размешчанай у глабальнай камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт, накіраваны на прычыненне істотнай шкоды дзяржаўным ці грамадскім інтарэсам».

Ёханэсбургскія прынцыпы

Прынцып 2. Законныя інтарэсы нацыянальнай бяспекі

(а) Абмежаванне, якое ўводзіцца дзеля абароны інтарэсаў нацыянальнай бяспекі, не з'яўляецца легітымным, калі яго сапраўднай мэтай і даказальным вынікам не з'яўляецца абарона існавання краіны ці яе тэрытарыяльнай цэласнасці ад ужывання ці пагрозы ўжывання сілы, або магчымасці краіны супрацьстаяць ужыванню ці пагрозе ўжывання сілы, што ідзе з вонкавай крыніцы, як, напрыклад, ваенная пагроза, ці з унутранай крыніцы, як, напрыклад, падбухторванне да гвалтоўнага звяржэння ўрада.

Даклад Спецыяльнага дакладчыка па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне, A/HRC/14/23

84. ...Крымінальнае заканадаўства, якое датычыць дыфамачыі, нельга выкарыстоўваць дзеля абароны абстрактных ці суб'ектыўных паняццяў ці канцэпцый, такіх як дзяржава, нацыянальная сімволіка, нацыянальная самабытнасць, культура, філасофскія школы, рэлігіі, ідэалогіі ці палітычныя дактрыны.

Заклучныя заўвагі, прынятыя Камітэтам па правах чалавека па пятым перыядычным дакладзе Беларусі 22 лістапада 2018 года, ССР/С/BLR/CO/5

Свабода выказвання меркаванняў

49. Камітэт выказвае занепакоенасць з нагоды законаў і практыкі, якія, як бачыцца, не адпавядаюць прынцыпам прававой акрэсленасці, неабходнасці і прапарцыйнасці, як таго патрабуе Пакт, і якія істотна абмяжоўваюць свабоду меркаванняў і іх выказвання, у тым ліку з нагоды:

d) законаў, якія забараняюць публікаваць інфармацыю, што наносіць шкоду гонару і годнасці высокапастаўленых службовых асоб, у тым ліку з нагоды

крымінальнай адказнасці за паклёп у дачыненні да прэзідэнта Беларусі (артыкул 367 Крымінальнага кодэкса) і паклёп на Беларусь, ці што прадугледжваюць адказнасць за наўмыснае падаванне замежнай дзяржаве, замежнай ці міжнароднай арганізацыі непраўдзівай інфармацыі пра палітычнае, эканамічнае, сацыяльнае, вайсковае ці міжнароднае становішча Беларусі ці прававое становішча грамадзян Беларусі, што наносіць шкоду прэстыжу Беларусі ці яе ўладаў.

У арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь» маецца на ўвазе, што аб'ектам правапарушэння з'яўляецца рэпутацыя Рэспублікі Беларусь. Рэпутацыя дзяржавы не з'яўляецца легітымнай мэтай для стварэння абмежаванняў свабоды выказвання меркавання.

Ёханэсбургскія прынцыпы

Прынцып 7. Выказванне меркаванняў, якое знаходзіцца пад абаронай

(а) У адпаведнасці з прынцыпамі 15 і 16 мірнае ажыццяўленне права на свабоду выказвання меркавання не павінна разглядацца як пагроза нацыянальнай бяспецы ці зазнаваць абмежаванні ці пакаранне. Выказванне меркавання, якое не складае пагрозы нацыянальнай бяспецы, уключае, але не абмяжоўваецца выказваннямі, якія:

- (i) выступаюць за негвалтоўную змену палітыкі ўрада ці змену самага ўрада;
 - (ii) уяўляюць сабой крытыку ці абразу нацыі, дзяржавы ці яе сімвалаў, урада, дзяржаўных ведамстваў ці дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў, а таксама замежнай нацыі, дзяржавы ці яе сімвалаў, урада, дзяржаўных ведамстваў ці дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў;
 - (iii) уяўляюць неўхваленне ці прапагандуюць неўхваленне, наконт пытанняў рэлігіі, свабоды сумлення ці перакананняў, супраць прызыву на вайсковую службу ці вайскавай службы як такой; канкрэтнага канфлікту ці пагрозы ўжывання сілы дзеля вырашэння міжнародных спрэчак;
 - (iv) накіраваны на перадачу інфармацыі пра меркавання парушэнні міжнародных стандартаў правоў чалавека ці міжнароднага гуманітарнага права.
-

У першапачатковай рэдакцыі⁷ арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса правапарушэнне было сфармулявана наступным чынам: «падаванне замежнай дзяржаве, замежнай ці міжнароднай арганізацыі свядома лжывых звестак пра палітычнае, эканамічнае, сацыяльнае, вайсковае ці міжнароднае становішча Рэспублікі Беларусь, прававое становішча грамадзян у Рэспубліцы Беларусь, якія дыскрэдытуюць Рэспубліку Беларусь ці яе органы ўлады».

У новай рэдакцыі 2021 года⁸ дыспазіцыя ахоплівае шырэйшае кола дзеянняў, распаўсюджваючыся не толькі на перадачу інфармацыі замежнай дзяржаве, замежнай ці міжнароднай арганізацыі, а на любую форму распаўсюду інфармацыі.

⁷ Рэдакцыя Закона Рэспублікі Беларусь ад 15 снежня 2005 года № 71-3.

⁸ Рэдакцыя Закона Рэспублікі Беларусь ад 26 траўня 2021 года № 112-3.

Такое шырокае вызначэнне дыскрэдытацыі дазваляе пераследваць паводле гэтага абвінавачвання за любую публічную крытыку ўладаў.

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

Прымяненне пункта 3 артыкула 19

21. Пункт 3 адкрыта кажа пра тое, што карыстанне правам на свабоднае выказванне свайго меркавання накладае асаблівыя абавязкі і асаблівую адказнасць. З гэтай прычыны дапускаюцца дзве вузкія галіны абмежавання гэтага права, якія могуць адносіцца або да павагі правоў чалавека ці рэпутацыі іншых асоб, або да аховы дзяржаўнай бяспекі, грамадскага парадку (*ordre public*) ці здароўя і маральнасці насельніцтва.

Ёханэсбургскія прынцыпы

Прэамбула

...Прызнаючы неабходнасць прававой абароны гэтых свабод праз прыняцце канкрэтных і дакладна сфармуляваных законаў, якія забяспечваюць асноўныя патрабаванні прынцыпу панавання права...

Сіракузскія прынцыпы

I. Абмежаванне правоў

A. Агульныя прынцыпы тлумачэння палажэнняў пакта, якія адносяцца да правамернасці абмежавання правоў

3. Тлумачэнне любых абмежаванняў павінна быць максімальна канкрэтным і любыя сумневы павінны вырашацца на карысць абароны правоў, якія разглядаюцца.

6. Пералічаныя ў Пакце абмежаванні не могуць быць ужытыя дзеля мэтай, якія не супадаюць з апісанымі ў Пакце.

7. Адвольнае ўжыванне абмежаванняў не дапускаецца.

Паводле дыспазіцыі арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса, дзеянне павінна быць накіраванае на «прычыненне істотнай шкоды дзяржаўным ці грамадскім інтарэсам». Крымінальнае заканадаўства не ўтрымлівае вызначэнняў гэтых дэфініцый, а практыка па крымінальных справах як паводле гэтага артыкула, гэтак і паводле іншых артыкулаў Крымінальнага кодэкса, ілюструе тэндэнцыю адвольнага тлумачэння следствам і судом гэтых дэфініцый, якое не карэлюе з патрабаваннем дакладнай рамкі абмежаванняў права на свабоднае выказванне меркавання.

Праваабаронцам [вядома](#) пра 16 асуджаных з лета 2020 года паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь. У большасці вядомых выпадкаў (дзевяць асуджаных) такія абвінавачванні выстаўляліся асобна, без прад'яўлен-

ня ў сукупнасці іншых крымінальных абвінавачванняў. Калі ж абвінавачванне выстаўлялася паводле сукупнасці злачынстваў, самая вялікая колькасць выпадкаў суправаджалася абвінавачваннямі за ўдзел у мірных сходах улетку – увосень 2020 года (паводле арт. 342 Крымінальнага кодэкса), а таксама ў [дыфамаванні](#) (за абразу ці паклёп у дачыненні да прадстаўнікоў улады) і паводле «экстрэмісцкіх» артыкулаў (фінансаванне, стварэнне ці ўдзел у экстрэмісцкім фармаванні, садзейнічанне яго дзейнасці).

- # Мікалай Віцікаў быў асуджаны паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь за ліст у раённую газету «Маяк» з нагоды абмеркавання зменаў у Канстытуцыю.
- # Павел Пернікаў быў асуджаны паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь за праўкі ў артыкулы на Wikipedia пра забойства журналісткі Веранікі Чаркасавай і Генадзя Шутава, а таксама артыкул на сайце нямецкай праваабарончай арганізацыі пра катаванні і забойствы беларусаў падчас пратэстаў.
- # Паліна Палавінка, Дзмітрый Лукша, Канстанцін Ніканораў і Дзяніс Яроўскі асуджаны паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь (або дапамаганні) за шэраг відэасюжэтаў і публікацый, якія, згодна з версіяй абвінавачвання, стваралі непраўдзівы вобраз пра стыхійны лагер мігрантаў з Сірыі на мяжы з Польшчай.

- # Васіль Чых асуджаны паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь за тое, што, згодна з абвінавачваннем, «размясціў відэазапіс з свядома недакладнымі звесткамі пра эканамічнае і сацыяльнае становішча Рэспублікі Беларусь».
- # Алена Гнаук асуджаная паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь за публікацыі ў сацыяльных сетках пра курдскія сем'і і становішча мігрантаў у Беларусі. Суд расцаніў яе публікацыі як «свядома недакладныя звесткі пра прававое становішча замежных грамадзян у Рэспубліцы Беларусь, што было накіравана на прычыненне істотнай шкоды дзяржаўным інтарэсам».

Крымінальны пераслед паводле арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса часцяком злучаны са спробай улад «абараніць» статус супрацоўнікаў праваахоўных органаў па аналогіі з пераследам за распальванне варожасці (арт. 130 Крымінальнага кодэкса) у адносінах да супрацоўнікаў праваахоўных органаў. Так, шэраг крымінальных спраў аб дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь злучаны з так званым [«справой Зельцэра»](#) – крымінальным пераследам людзей, якія пакідалі каментары ў інтэрнэце пад публікацыямі пра гібель Андрэя Зельцэра, які аказаў узброены супраціў падчас затрымання, і гібель супрацоўніка Камітэта дзяржаўнай бяспекі, што ўдзельнічаў у яго затрыманні. Гэтая навіна выклікала вялікі рэзананс у грамадстве і хвалю ўхваляльных каментароў у бок Андрэя Зельцэра і негатыўна афарбаваных каментароў адносна супрацоўнікаў Камітэта дзяржаўнай бяспекі і наогул праваахоўных органаў. Вядома пра шасцярых асуджаных паводле абвінавачвання ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь за падобныя каментары ў інтэрнэце і публікацыі ў сацыяльных сетках.

Ілля Міронаў – гомельскі актывіст, палітычны зняволены, прысудам суда Савецкага раёна г. Гомеля 24 кастрычніка 2022 года быў асуджаны паводле арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса за публікацыю ў Facebook спачуванняў родным і блізкім загінулага [Андрэя Зельцэра](#): «Мае спачуванні родным і блізкім Андрэя Зельцэра, застрэленага супрацоўнікамі КДБ пры самаабароне, у сябе ў кватэры. У яго застаўся непаўнагадовы сын, а жонка затрымана. Светлая памяць Андрэю!». Гэтая публікацыя была расцэнена як крымінальна каральнае дзеянне – дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь.

Улічваючы шырокую рамку дыспазіцыі арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь» і практыкі яго ўжывання, арыентаванай на пераслед за выказанне альтэрнатыўнага меркавання і крытыку дзейсных уладаў, гэты артыкул Крымінальнага кодэкса можна аднесці да дыфамацыі. Абвінавачванне ў дыскрэдытацыі Рэспублікі Беларусь выкарыстоўваецца не толькі дзеля пераследу агулам за выказанне альтэрнатыўнага меркавання (як, напрыклад, у выпадку крымінальнай справы ў дачыненні да Алены Гнаук), але таксама дзеля стрымлівання масавай крытыкі праваахоўных органаў паводле рэзанансных спраў (як у выпадку з каментарамі па «справе Зельцэра») ці дзеля пераследу за раскрыццё нявыгаднай для дзейсных улад інфармацыі (як у выпадку з журналісцкімі матэрыяламі пра стыхійны лагер мігрантаў).

Такімчынам, пераслед паводле арт. 369-1 Крымінальнага кодэкса «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь» за выказанне альтэрнатыўнага меркавання і крытыкі дзейсных улад з'яўляецца непарпарцыйнай рэакцыяй, прыводзіць да пазбаўлення волі абвінавачаных у межах дасудовага ўтрымання пад вартай і пазбаўлення або абмежавання волі як крымінальнага пакарання, што з'яўляецца непрымальным.

Непарпарцыйны пераслед за абразу прадстаўнікоў улады

Артыкул 369 Крымінальнага кодэкса «Абразы прадстаўніка ўлады» крыміналізуе «абразы прадстаўніка ўлады ці яго блізкіх у сувязі з выкананнем ім службовых абавязкаў, здзейсненую ў публічным выступе, або ў друкаваным ці публічна дэманстраваным творы, або ў сродках масавай інфармацыі, або ў інфармацыі, размешчанай у глабальнай камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт». У новай рэдакцыі 2021 года⁹ крымінальна пераследуецца абразы не толькі прадстаўнікоў улады, але і іх блізкіх, а таксама

⁹ Рэдакцыя Закона Рэспублікі Беларусь ад 26 траўня 2021 года № 112-3.

павялічаная санкцыя: максімальнае пакаранне паводле часткі 1 складае тры гады пазбаўлення волі.

Артыкул 368 Крымінальнага кодэкса «Абразы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь» крыміналізуе вузейшы ў адносінах да папярэдняга артыкула спектр дыфаматыйных правапарушэнняў – публічную абразу прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. У дадзеным выпадку спосаб здзяйснення правапарушэння вызначаецца не праз пералік дзеянняў, як у выпадку абразы прадстаўніка ўлады, а шляхам указання характарыстыкі публічнасці дзеяння, што дае вялікія магчымасці для пашыральнага тлумачэння. Максімальная санкцыя за абразу прэзідэнта Рэспублікі Беларусь складае чатыры гады пазбаўлення волі, а за здзяйсненне асобай, раней асуджанай за абразу ці паклёп, або злучаную з абвінавачваннем у здзяйсненні цяжкага ці асабліва цяжкага злачынства (ч. 2 арт. 368 КК), – пяць гадоў пазбаўлення волі.

Артыкул 391 Крымінальнага кодэкса «Абразы суддзі ці народнага засядацеля» прадугледжвае адказнасць за «абразу суддзі ці народнага засядацеля ў сувязі з ажыццяўленнем імі правасуддзя». Максімальная санкцыя – абмежаванне волі на тры гады.

Пад абразай у гэтых артыкулах разумеецца наўмысная знявага гонару і годнасці асобы, выяўленая ў непрыстойнай форме.

Ёханэсбургскія прынцыпы

Прынцып 7. Выказванне меркаванняў, якое знаходзіцца пад абаронай

(b) Ніхто не можа быць пакараны за крытыку ці абразу нацыі, дзяржавы ці яе сімвалаў, урада, дзяржаўных ведамстваў ці дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў, а таксама замежнай нацыі, дзяржавы ці яе сімвалаў, урада, дзяржаўных ведамстваў ці дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў, калі толькі гэтая крытыка ці абразы не накіраваныя на падбухторванне да гвалтоўных дзеянняў або могуць прывесці да такіх дзеянняў.

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

Свабода выказвання меркаванняў

11. ...У сферу прымянення пункта 2 уключана нават такая форма выказвання меркаванняў, якая можа разглядацца як глыбока абразлівая, але пры гэтым яе выкарыстанне можа падпадаць пад абмежаванні ў адпаведнасці з палажэннямі пункта 3 артыкула 19 і артыкула 20.

Заклучныя заўвагі, прынятыя Камітэтам па правах чалавека па пятым перыядычным дакладзе Беларусі 22 лістапада 2018 года № ССРР/С/BLR/CO/5

Свабода выказвання меркаванняў

49. Камітэт выказвае занепакоенасць з нагоды законаў і практыкі, якія, як

уяўляецца, не адпавядаюць прынцыпам прававой акрэсленасці, неабходнасці і прапарцыйнасці, як таго патрабуе Пакт, і якія істотна абмяжоўваюць свабоду меркаванняў і іх выказвання, у тым ліку з нагоды:

d) законаў, якія забараняюць публікаваць інфармацыю, што наносіць шкоду гонару і годнасці высокапастаўленых службовых асоб, у тым ліку з нагоды крымінальнай адказнасці за паклёп у дачыненні да прэзідэнта Беларусі (артыкул 367 Крымінальнага кодэкса) і паклёп на Беларусь, ці што прадугледжваюць адказнасць за наўмыснае падаванне замежнай дзяржаве, замежнай ці міжнароднай арганізацыі лжывай інфармацыі пра палітычнае, эканамічнае, сацыяльнае, вайсковае ці міжнароднае становішча Беларусі ці прававое становішча грамадзян Беларусі, якая наносіць шкоду прэстыжу Беларусі ці яе ўладаў.

Праваабаронцам вядома пра 1 192 прысуды, вынесеныя з лета 2020 года паводле арт. 368, 369 і 391 Крымінальнага кодэкса, якія крыміналізуюць абразу службовых асоб і чальцоў іх сем'яў у сувязі з выкананнем службовымі асобамі сваіх паўнамоцтваў, 19 з абвінавачаных былі асуджаны паводле ўсіх трох артыкулаў. Палова абвінавачаных паводле арт. 368 КК (за абразу А. Лукашэнкі) былі асуджаны да зняволення.

У большасці сваёй крымінальны пераслед за абразу прадстаўніка ўлады ці абразу прэзідэнта Рэспублікі Беларусь датычыць негатыўных выказванняў на адрас службовых асоб, часта супрацоўнікаў міліцыі, у сацыяльных сетках і ў каментарых анлайн медыярэсурсаў.

- # Таццяна Янкоўская прысудам суда Смаргоньскага раёна ад 13 верасня 2021 года асуджаная да абмежавання волі без накіравання ў папраўчую ўстанову на два гады паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса (абраза прадстаўніка ўлады) за каментар да публікацыі ў Telegram-канале «Каратели Беларусі»¹⁰ пра начальніка інспекцыі па справах непаўнагадовых Барысаўскага РУУС Наталлі Ермалінскай: «Хтосьці ж «тварыну» замуж узяў».
- # Віктар Кулеша прысудам суда Маладзечанскага раёна ад 13 верасня 2021 года асуджаны да абмежавання волі з накіраваннем у папраўчую ўстанову адкрытага тыпу на 1 год і 6 месяцаў паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса (абраза прадстаўніка ўлады) за каментар «Да адказу с*ку!» у сацыяльнай сетцы «Одноклассники» пад публікацыяй з фатаграфіяй намесніка начальніка Маладзечанскага РАУС па ідэалагічнай працы падпалкоўніка Сяргея Гелды.
- # Раман Скапцоў прысудам суда Чыгуначнага раёна горада Гомеля ад 16 верасня 2021 года быў асуджаны да абмежавання волі з накіраваннем у папраўчую ўстанову адкрытага тыпу на 2 гады і 6 месяцаў паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса (абраза прадстаўніка ўлады) за каментар «Усе людзі як людзі, а гэты — ***» пад відэа са сцэнай жорсткага затрымання ўдзельніка пратэснай акцыі, дзе супрацоўнік міліцыі Ігар Вольніч прыціскаў долу галаву чалавека.
- # Ганна Хадневіч прысудам суда Фрунзенскага раёна Мінска ад 15 верасня 2021 года была асуджана да абмежавання волі без накіравання ў папраўчую

¹⁰ Telegram-канал «Каратели Беларусі» публікуе інфармацыю пра дзяржаўных службоўцаў, датычных да катаванняў і іншых парушэнняў правоў чалавека.

ўстанову на два гады паводле арт. 391 Крымінальнага кодэкса (абраза суддзі ці народнага засядацеля) за абразу Наталлі Барысавец, суддзі таго ж суда, напісаўшы пра яе ў публічнай групе ў сацыяльнай сетцы «Однокласники» паведамленне: «Брыдота, усё табе вернецца і вельмі хутка».

Аляксандр Галкоўскі прысудам суда Маладзечанскага раёна быў асуджаны да абмежавання волі з накіраваннем у папраўчую ўстанову адкрытага тыпу на 1 год і 6 месяцаў паводле арт. 368 Крымінальнага кодэкса (абраза прэзідэнта Рэспублікі Беларусь) за тое, што на сваім лецішчы паставіў і падпаліў макет, вонкава падобны да Аляксандра Лукашэнкі, на якім вісела таблічка з тэкстам «Усход – у Гаагу».

Максім Антановіч прысудам суда Ленінскага раёна горада Гродна ад 23 чэрвеня 2022 года быў асуджаны да пазбаўлення волі на адзін год паводле арт. 368 Крымінальнага кодэкса (абраза прэзідэнта Рэспублікі Беларусь). Яму паставілі ў віну каментар «Ідыёт тупарылы, гарэць яму ў пекле» ў дачыненні да А. Лукашэнкі ў Telegram-чаце «Повестка-Чат» пад публікацыяй «Лукашэнка падпісаў загад аб закліку на тэрміновую вайсковую службу ў жніўні – лістападзе».

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

Свабода выказвання меркаванняў

38. ...Законам не павінны вызначацца больш жорсткія меры пакарання выключна ў сувязі са становішчам асобы індывіда, чыя рэпутацыя была нібыта пастаўленая пад сумнеў.

Ранжыраванне жорсткасці пакарання ў залежнасці ад статусу службовай асобы, у бок якой накіравана выказванне, прысутнічае ўжо на ўзроўні вызначэння санкцыі ў законе. Адміністрацыйная адказнасць: як за проста абразу, гэтак і за абразу службовай асобы пры выкананні ёю службовых паўнамоцтваў вызначаная санкцыя ў выглядзе штрафу з аднолькавым верхнім парогам, аднак за абразу службовай асобы вызначаны таксама ніжні парог санкцыі. Крымінальная адказнасць: да трох гадоў абмежавання волі за абразу суддзі ці народнага засядацеля, да трох гадоў пазбаўлення волі за абразу прадстаўніка ўлады і да чатырох гадоў пазбаўлення волі за абразу прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Пры гэтым абраза асоб, якія не выконваюць адміністрацыйныя функцыі, не крыміналізаваная.

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

Вузкія рамкі абмежавання свабоды выказвання меркаванняў у шэрагу пэўных галінаў

38. ...Аднаго толькі факту, што формы выказвання меркаванняў абражаюць яко-

га-небудзь грамадскага дзеяча, недастаткова для таго, каб абгрунтаваць увядзенне пакаранняў, хаця грамадскія дзеячы таксама могуць у сваіх інтарэсах выкарыстоўваць палажэнні Пакта.

Абвінавачванні паводле дадзеных артыкулаў заснаваныя на канстатаванні негатыўнай ацэнкі ў дачыненні да службовай асобы. Так, у аснову абвінаваўчых прысудаў паводле гэтых артыкулаў кладуцца заключэнні экспертаў, якія ў сваіх высновах ацэньваюць адпаведныя каментары і публікацыі як негатыўную ацэнку службовай асобы, а таксама ў асобных выпадках — ненарматыўную форму выказвання.

Х, асуджаная ў 2022 годзе паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса (абраза прадстаўніка ўлады), абвінавачвалася ў тым, што пад публікацыяй, якая негатыўна характарызуе супрацоўнікаў міліцыі, у адной з сацыяльных сетак пакінула каментар «Поскудзі!». У аснову рашэння суда было пакладзена, згодна з прысудам, «заклучэнне эксперта... з якога вынікае, што каментар... утрымоўвае негатыўную ацэнку службовай дзейнасці... з выкарыстаннем ненарматыўнай формы маўленчага выказвання».

Х, асуджаны ў 2022 годзе паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса (абраза прадстаўніка ўлады), абвінавачваўся ў тым, што пакінуў негатыўны каментар у дачыненні да супрацоўніка міліцыі. У аснову рашэння суда было пакладзена, паводле прысуду, «заклучэнне эксперта... згодна з высновамі якога, у тэксце... ёсць негатыўная ацэнка...».

Крымінальны кодэкс Рэспублікі Беларусь

Артыкул 9. Дзеянне крымінальнага закона ў часе

1. *Злачыннасць і каральнасць дзеяння вызначаюцца законам, які дзейнічаў падчас здзяйснення гэтага дзеяння. Часам ажыццяўлення дзеяння прызнаецца час ажыццяўлення грамадска небяспечнага дзеяння (бяздзейнасці) незалежна ад часу надыходу наступстваў.*

Вядомыя выпадкі прыцягнення да адказнасці паводле гэтых артыкулаў *ex post facto* у дачыненні да прызначанага пакарання. Суды, пры прызначэнні пакарання пасля таго, як новая рэдакцыя крымінальнага закона ўвайшла ў сілу, але за дзеянні, зробленыя да таго, як яна ўвайшла ў сілу, кіруюцца дыяпазонам санкцыі паводле новай рэдакцыі, а не той, што дзейнічала на момант ажыццяўлення дзеяння, маючы на ўвазе працяглы характар дзеяння. Такі падыход неадназначны праз адсутнасць адзінага меркавання пра тое, што ў такім выпадку з'яўляецца часам ажыццяўлення дзеяння.

Ягор Багдзевіч прысудам суда Ашмянскага раёна ад 5 красавіка 2022 года быў асуджаны за публікацыю ў жніўні — верасні 2020 года відэаролікаў, у якіх твар герояў мяняў на твар А. Лукашэнкі, паводле арт. 368 Крымінальнага кодэкса (абраза прэзідэнта Рэспублікі Беларусь). На момант ажыццяўлення дзеяння максімальны тэрмін абмежавання волі паводле гэтага артыкулу складаў два гады. Пасля таго, як набыла моц рэдакцыя Крымінальнага

кодэкса ад 2021 года, тэрмін абмежавання волі быў павялічаны да чатырох гадоў. Нягледзячы на гэта, дзяржаўны абвінаваўца (пракурор) патрабаваў для Я. Багдзевіча тры гады абмежавання волі. Суд прызначыў Я. Багдзевічу 2 гады і 6 месяцаў абмежавання волі.

Падсумоўваючы, можна прыйсці да высновы, што цяперашняе заканадаўчае рэгуляванне і практыка ствараюць і заахвочваюць асіметрыю ў бок абароны службовых асоб дзяржавы, ранжыруючы цяжкасць пакарання ў залежнасці ад становішча службовай асобы. Судовая практыка расцэньвае як абразу выказванні любой крытыкі або негатыўна афарбаванага меркавання ў дачыненні да службовых асоб.

Распальванне варожасці і варажнечы

Артыкул 130 Крымінальнага кодэкса «Распальванне расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы» прадугледжвае адказнасць за «наўмысныя дзеянні, накіраваныя на распальванне расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы паводле прыкметы расавай, нацыянальнай, рэлігійнай, моўнай ці іншай сацыяльнай прыналежнасці». Пад іншай сацыяльнай прыналежнасцю маецца на ўвазе прыналежнасць асобы да пэўнай сацыяльнай групы паводле прыкметы полу, узросту, прафесіі, роду заняткаў, месца жыхарства і іншай сацыяльна-групавой ідэнтыфікацыі: гэтыя ўдакладненні былі ўключаныя ў выглядзе заўвагі да арт. 130 КК у 2021 годзе, відавочна ў якасці рэакцыі на паўсюдную крытыку ўжывання арт. 130 КК у дачыненні да прадстаўнікоў МУС і іншых прадстаўнікоў органаў улады і кіравання. Максімальная санкцыя паводле часткі 1 дадзенага артыкула — пазбаўленне волі на тэрмін пяць гадоў, а пры наяўнасці кваліфікуючых прыкметаў — на тэрмін 12 гадоў.

Рабацкі план

18. Артыкул 20 МПГПП прадугледжвае высокі парог надыходу адказнасці ў адпаведнасці з фундаментальным прынцыпам, які сцвярджае, што абмежаванне свабоды слова павінна з'яўляцца выключнай мерай.

22. ...Крытэр цяжкасці, неабходны для пераадолення парога, прадугледжвае, што толькі найболей цяжкія і эмацыйна зараджаныя абразы класіфікуюцца як распальванне нянавісці.

Праваабаронцам [вядома](#) пра 295 палітычна матываваных прысудаў, вынесеных з лета 2020 года, паводле арт. 130 Крымінальнага кодэкса. З 295 выпадкаў 65 прысудаў вынесены выключна паводле абвінавачвання ў распальванні варожасці і варажнечы, без выстаўлення іншых абвінавачванняў па сукупнасці. 107 прысудаў датычацца таксама абвінавачванняў па сукупнасці ў абразе прадстаўніка ўлады (арт. 369 Крымінальнага кодэкса), 69 прысудаў — абвінавачванняў у абразе прэзідэнта Рэспублікі Беларусь (арт. 368 Крымінальнага кодэкса).

Крымінальныя справы паводле абвінавачванняў у распальванні варожасці ці варажнечы на практыцы часта датычаць публічных негатыўна афарбаваных выказванняў пра супрацоўнікаў праваахоўных органаў, у шматлікіх выпадках з прычыны

іх удзелу ў рэпрэсіях у дачыненні да грамадзянскай супольнасці і парушэннях правоў чалавека. Падобныя публічныя выказванні з'яўляюцца, хутчэй, эмацыйнай рэакцыяй на рэпрэсіўную палітыку ўлад Беларусі ці на канкрэтныя рэзанансныя падзеі.

- # Павел Бабчонок прысудам Гомельскага абласнога суда ад 2 жніўня 2022 года асуджаны паводле ч. 1 арт. 130 Крымінальнага кодэкса на два гады пазбаўлення волі за публікацыю ў сацыяльнай сетцы, дзе ён называў супрацоўнікаў праваахоўных органаў «недалюдзьмі» і пісаў, што яны «адкажуць за злачынствы супраць свайго народа».
- # Андрэй Аўсіевіч быў затрыманы ў траўні 2021 года за каментар у Telegram-канале «Гродно 97%» пра ўчастковага міліцыянта Максіма Чарткова. А. Аўсіевічу выставілі абвінавачванне ў «абразе прадстаўніка ўлады» (арт. 369 Крымінальнага кодэкса) і «пагрозе ўжывання гвалту ў дачыненні да супрацоўніка органаў унутраных спраў» (ч. 1 арт. 366 Крымінальнага кодэкса), хоць на той момант у следства былі вынікі экспертызы, згодна з якімі ў публічным выказванні меркавання А. Аўсіевіча ўтрымліваюцца негатыўныя ацэнкі, але няма ніякіх падставаў сцвярджаць, што ён пагражаў супрацоўнікам міліцыі. Пазней абвінавачванні ў «пагрозе ўжывання гвалту ў дачыненні да супрацоўніка органаў унутраных спраў» былі перакваліфікаваныя на «публічныя заклікі да здзяйснення акту тэрарызму, накіраванага на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы» (ч. 3 арт. 361 Крымінальнага кодэкса). У судзе была прызначана яшчэ адна экспертыза, якая таксама не выявіла ў выказванні пагрозаў. Дадзеныя абвінавачванні былі перакваліфікаваныя ў «распальванне варожасці і варажнечы». 8 снежня 2021 года Гомельскі абласны суд прызнаў А. Аўсіевіча вінаватым у «абразе прадстаўніка ўлады» (арт. 369 Крымінальнага кодэкса) і «распальванні варожасці і варажнечы» (ч. 1 арт. 130 Крымінальнага кодэкса), асудзіў да 3 гадоў і 6 месяцаў пазбаўлення волі.
- # Дзяніс Карабан прысудам Брэсцкага абласнога суда ад 4 красавіка 2022 года асуджаны паводле арт. 130 Крымінальнага кодэкса на 2 гады і 6 месяцаў пазбаўлення волі за каментар «А*уенчык, даўно пара валіць іх» у групе ў сацыяльнай сетцы «ВКонтакте» пад публікацыяй пра гібель супрацоўніка Камітэта дзяржаўнай бяспекі¹¹.

У шэрагу выпадкаў абвінавачванні паводле арт. 130 Крымінальнага кодэкса датычацца выказванняў у адносінах да пэўнага супрацоўніка праваахоўных органаў. У такім разе абвінавачванні выстаўляюцца па сукупнасці злачынстваў: паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса (абраза прадстаўніка ўлады) за негатыўнае публічнае выказванне ў бок пэўнага супрацоўніка праваахоўных органаў, а таксама паводле арт. 130 (распальванне варожасці і варажнечы) за негатыўную характарыстыку наогул.

- # Х быў асуджаны ў 2022 годзе паводле ч. 1 арт. 369 (абраза прадстаўніка ўлады) і паводле ч. 1 арт. 130 (распальванне варожасці і варажнечы) Крымінальнага кодэкса за тое, што пакінуў пад публікацыямі ў сацыяльнай сетцы каментары пра загінулага супрацоўніка Камітэта дзяржаўнай бяспекі, «якія негатыўна ацэньвалі як вышэйзгаданага прадстаўніка ўлады, гэтак і супрацоўнікаў КДБ

¹¹ Крымінальны пераслед у межах так званай [«справы Зельцэра»](#) — шэрагу крымінальных спраў у дачыненні да людзей, якія пакідалі каментары ў інтэрнэце пад публікацыямі пра гібель Андрэя Зельцэра, які аказаў узброены супраціў пры затрыманні, і гібелі супрацоўніка Камітэта дзяржаўнай бяспекі, які ўдзельнічаў у яго затрыманні.

агулам...». У адпаведнасці з абвінавачваннем, Х пакідаў каментары, «рэалізуючы злачынны намер на здзяйсненне публічнай абразы прадстаўніка ўлады – супрацоўніка КДБ Рэспублікі Беларусь Дзмітрыя Федасюка, які загінуў пры выкананні службовых абавязкаў, а таксама супрацоўнікаў КДБ агулам, з мэтай знявагі іх гонару і годнасці, у сувязі з выкананнем імі службовых паўнамоцтваў...».

Заўвагі агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

34. Абмежаванні не павінны быць занадта шырокімі. У сваёй заўвазе агульнага парадку № 27 Камітэт адзначыў, што «абмежавальныя меры павінны адпавядаць прынцыпу прапарцыйнасці; яны павінны з'яўляцца слушнымі для выканання сваёй ахоўнай функцыі; яны павінны ўяўляць сабою найменш абмежавальны сродак з ліку тых, з дапамогай якіх можа быць дасягнуты жаданы вынік; і яны павінны з'яўляцца адпаведнымі інтарэсу, які абараняецца...».

Сіракузскія прынцыпы

I. Абмежаванне правоў

A. Агульныя прынцыпы тлумачэння палажэнняў пакта, якія адносяцца да правамернасці абмежавання правоў

3. Тлумачэнне любых абмежаванняў павінна быць максімальна канкрэтным і любыя сумневы павінны вырашацца на карысць абароны разгледжаных правоў.

Артыкул 130 Крымінальнага кодэкса крыміналізуе шырокі спектр выказванняў, не абмяжоўваючыся найбольш сур'ёзнымі формамі падбукторвання да гвалтоўных дзеянняў. Магчымасць пазбаўлення волі ў якасці дасудовай меры стрымання і ў якасці пакарання таксама не ранжыравана па сур'ёзнасці формаў падбукторвання.

У гэтай норме выкарыстоўваецца расплывістая і патэнцыйна занадта шырокая тэрміналогія («распальванне», «сацыяльная варожасць», «варажнеча», «іншая сацыяльная прыналежнасць»), у дачыненні да якой у праве няма выразных дэфініцый, а заангажаванасць правапрымяняльнікаў, нізкі ўзровень прававой культуры суддзяў, іх залучанасць у рэпрэсіўную палітыку наогул пазбаўляюць абвінавачаных права на справядлівы прысуд.

Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах

Артыкул 20

2. Усякі выступ на карысць нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці, які ўяўляе сабой падбукторванне да дыскрымінацыі, варожасці ці гвалту, павінен быць забаронены законам.

Заўвагі агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

27. Дзяржава-ўдзельніца павінна даваць прававое абгрунтаванне любога абмежавання, уведзенага на ажыццяўленне права свабоднага выказвання меркаванняў...

Ёханэсбургскія прынцыпы

Прынцып 1.3. Неабходнасць у дэмакратычным грамадстве

Для пацверджання, што абмежаванне свабоды выказвання меркавання ці свабоды інфармацыі неабходнае дзеля абароны законных інтарэсаў нацыянальнай бяспекі, урад павінен прадэманстраваць, што:

- (a) выказванне меркавання ці інфармацыя па пэўным пытанні ўяўляе сур'ёзную пагрозу законным інтарэсам нацыянальнай бяспекі;
 - (b) увод абмежавання з'яўляецца найменшай магчымай абмежавальнай мерай дзеля абароны гэтых інтарэсаў;
 - (c) абмежаванне дапасуецца да дэмакратычных прынцыпаў.
-
-

У абвінавачваннях паводле арт. 130 Крымінальнага кодэкса ў якасці ўразлівай групы вылучаюцца супрацоўнікі пэўных праваахоўных ведамстваў, агулам супрацоўнікі праваахоўных органаў ці яшчэ шырэй — супрацоўнікі дзяржаўных органаў. У гэтым выпадку, згодна з пазіцыяй абвінавачвання, вылучаецца сацыяльная група паводле прыкметы прыналежнасці да прафесіі.

- # *Х быў асуджаны ў 2021 годзе паводле ч. 1 арт. 130 Крымінальнага кодэкса за публікацыі, у якіх, у адпаведнасці з прысудам, «негатыўна ацэньваюцца асобы, аб'яднаныя па прыкмеце прыналежнасці ў Рэспубліцы Беларусь да груп: “работнікі органаў унутраных спраў і чальцы іх сем'яў”, “вайскоўцы і чальцы іх сем'яў”, “работнікі дзяржаўных органаў і ўстаноў і чальцы іх сем'яў”».*
- # *Х быў асуджаны ў 2022 годзе паводле ч. 1 арт. 130 Крымінальнага кодэкса. Прысудам у якасці ўразлівай групы, у дачыненні да якой распальваецца варажасць і варажнеча, вылучана «аб'яднанне людзей, якія маюць сацыяльную еднасць, прадстаўнікі якой маюць агульныя сацыяльна значныя прыкметы, заснаваныя на ролі ў грамадскім жыцці, прыналежнасці да пэўнай прафесіі, а таксама агульныя сацыяльна-палітычныя погляды — супрацоўнікаў органаў унутраных спраў, якія актыўна выступаюць за захоўванне правапарадку і захаванне дзейснага канстытуцыйнага ладу Рэспублікі Беларусь...».*

Хоць абавязкам дзяржавы з'яўляецца абарона ад расісцкіх і дыскрымінацыйных выказванняў, а пры неабходнасці — іх крымінальны пераслед, міжнародным стандартам у еўрапейскай прасторы¹² з'яўляецца адмова ад вылучэння прадстаўнікоў праваахоўных органаў у якасці сацыяльнай групы, якая магла б карыстацца такой абаронай (уразлівая група).

¹² Пастанова Еўрапейскага суда па правах чалавека па справе № 10692/09 «Сава Цярэнцьеў супраць Расійскай Федэрацыі», п. 78.

Артыкул 20 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах называе тры прыкметы для вылучэння ўразлівай групы і яе дадатковай абароны: нацыянальнасць, раса і рэлігія. Аднак міжнародная практыка схіляецца да «жывога» тлумачэння гэтай нормы, пашыральна тлумачачы дадзеныя прыкметы з улікам сучасных тэндэнцый: уразлівая група можа быць вылучана згодна з крытэрам паводле прыкметы расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных ці іншых перакананняў, нацыянальнага ці сацыяльнага паходжання, маёмаснага становішча, нараджэння ці іншага статусу¹³. Пры гэтым, улічваючы, што цяжар абгрунтаванняў для абмежаванняў свабоды выказвання меркавання ляжыць на дзяржаве, вылучэнне якой-небудзь групы ў якасці ўразлівай у кантэксце абароны ў адпаведнасці з арт. 20 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах павінна быць выразна аргументавана.

Супрацоўнікі праваахоўных органаў жа, наадварот, адносяцца да прывілеяванай групы, якая карыстаецца дадатковай абаронай з боку дзяржавы і самі з'яўляюцца прадстаўнікамі ўлады, а таму не маюць патрэбы ў абароне ў адпаведнасці з арт. 130 Крымінальнага кодэкса.

Наогул, практыка вылучэння праваахоўных органаў паводле прафесійнай прыналежнасці ў асобную сацыяльную групу выклікае сумневы. Па справе Дзмітрыя Паліенкі¹⁴ праваабаронцы [спасылаліся](#) на высновы комплекснага псіхолага-лінгвістычнага і сацыялагічнага заключэння, паводле якіх:

«Супрацоўнікі праваахоўных органаў», «супрацоўнікі Міністэрства ўнутраных спраў» ці «мянты» як сістэма дзяржаўных службаў і органаў па ахове грамадскага парадку не ўтварае сацыяльнай групы, бо супрацоўнікі міліцыі (паліцэйскія) з'яўляюцца работнікамі праваахоўных дзяржаўных органаў, а не палітычных і больш за тое, не грамадскіх арганізацый...

У сацыялогіі недапушчальнае вылучэнне якой-небудзь групы ў адпаведнасці з крытэрам адсутнасці якой-небудзь прыкметы, у прыватнасці, прыналежнасці ці непрыналежнасці да супрацоўнікаў Міністэрства ўнутраных спраў».

Такім чынам, на практыцы арт. 130 Крымінальнага кодэкса ўжываецца надзвычай селектыўна і непрадказальна, выкарыстоўваецца дзеля барацьбы з рознымі праявамі крытыкі. Гэты артыкул актыўна выкарыстоўваецца дзеля задушэння публічнага выказвання негатыўных ацэнак у дачыненні да супрацоўнікаў праваахоўных органаў, якія неабгрунтавана вылучаюцца ва ўразлівую сацыяльную групу.

Пераслед стваральнікаў і ўдзельнікаў, а таксама за падтрымку «экстрэмісцкіх фармаванняў»

Пераслед за стварэнне экстрэмісцкага фармавання або ўдзел у экстрэмісцкім фармаванні, садзейнічанне ажыццяўленню экстрэмісцкай дзейнасці, праходжанне навучання ці іншай падрыхтоўкі для ўдзелу ў такой дзейнасці, фінансаванне экстрэмісцкай дзейнасці ў Беларусі — гэта формы рэпрэсій за ажыццяўленне розных

¹³ Доклад Спецыяльнага дакладчыка ААН па пытанні аб заахвочванні і абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне, 9 кастрычніка 2019 года, А/74/486, п. 9.

¹⁴ Дзмітрыю Паліенку ў 2019 годзе быў [інкрымінаваны](#) шэраг крымінальных абвінавачванняў, у тым ліку паводле арт. 130 Крымінальнага кодэкса за распальванне сацыяльнай варожасці ці варожачы па прыкмеце сацыяльнай прыналежнасці ў дачыненні да супрацоўнікаў міліцыі.

правоў і свабод, часта — за ажыццяўленне свабоды асацыяцый, але ў роўнай ступені распаўсюджаны пераслед паводле арт. 361-1, 361-2, 361-4 Крымінальнага кодэкса за ажыццяўленне свабоды выказвання меркавання або за сукупныя дзеянні:

«Свабода меркаванняў і іх выказвання ляжыць у аснове поўнага ажыццяўлення шырокага кола іншых правоў чалавека. Так, напрыклад, свабода выказвання меркаванняў з'яўляецца складовай часткай ажыццяўлення правоў на свабоду сходаў і асацыяцый»¹⁵.

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

14. Дзяржавам-удзельніцам трэба надаваць асаблівую ўвагу заахвочванню незалежнасці і разнастайнасці сродкаў інфармацыі, бо гэта з'яўляецца сродкам абароны правоў карыстальнікаў СМІ, ...а таксама сродкам атрымання шырэйшага спектру інфармацыі і ідэй.

15. Дзяржавам-удзельніцам трэба ўлічваць маштабы зменаў у інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогіях, такіх як электронныя сістэмы распаўсюду інфармацыі на базе Інтэрнэту і мабільнай сувязі, якія істотна змянілі метады камунікацыі ва ўсім свеце. Сёння створана новая глабальная сетка для абмену ідэямі і меркаваннямі, якая не абавязкова абাপіраецца на традыцыйныя сродкі масавай інфармацыі. Дзяржавам-удзельнікам трэба прыняць усе неабходныя меры дзеля ўмацавання незалежнасці гэтых новых СМІ і забяспечыць да іх доступ для насельніцтва.

Ужыванне пункта 3 артыкула 19 Пакта:

21. Пункт 3 выразна кажа пра тое, што карыстанне правам на свабоднае выказванне свайго меркавання накладвае асаблівыя абавязкі і асаблівую адказнасць. З гэтай прычыны дапускаюцца дзве вузкія сферы абмежавання гэтага права, якія могуць адносіцца або да павагі правоў ці рэпутацыі іншых асоб, або да аховы дзяржаўнай бяспекі, грамадскага парадку (*ordre public*) ці здароўя і маральнасці насельніцтва. Тым не менш, калі дзяржава-ўдзельніца ўводзіць абмежаванні на ажыццяўленне права на свабоднае выказванне меркавання, гэтыя абмежаванні не павінны ставіць пад пагрозу сам прынцып гэтага права. Камітэт нагадвае, што сувязь паміж правам і абмежаваннем, паміж нормай і выключэннем не павінна быць зваротнай. Акрамя таго, Камітэт спасылаецца на пункт 1 артыкула 5 Пакта, у адпаведнасці з якім «нішто ў гэтым Пакце не можа тлумачыцца як тое, што азначае, што якая-небудзь дзяржава, якая-небудзь група ці якая-небудзь асоба мае права займацца нейкай дзейнасцю ці здзяйсняць нейкія дзеянні, накіраваныя на знішчэнне любых правоў ці свабод, прызнаных у гэтым Пакце, ці на абмежаванне іх у большай ступені, чым прадугледжваецца ў гэтым Пакце».

¹⁵ Заўвага агульнага парадку № 34 Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання.

Згодна са звесткамі ПЦ «Вясна», на момант пачатку сакавіка 2023 года паводле арт. 361-1 КК за стварэнне экстрэмісцкага фармавання або ўдзел у ім асуджана 70 чалавек, паводле арт. 361-2 КК за фінансаванне экстрэмісцкай дзейнасці – 5 чалавек, паводле арт. 361-4 КК за садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці – 35 чалавек, паводле арт. 361-5 КК за праходжанне навучання ці іншай падрыхтоўкі для ўдзелу ў экстрэмісцкай дзейнасці звестак пра асуджэнне няма.

У «Пералік грамадзян Рэспублікі Беларусь, замежных грамадзян ці асоб без грамадзянства, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці», уключаны 38 чалавек, асуджаных паводле арт. 361-1 КК, паводле арт. 361-2 КК – 6 чалавек, паводле арт. 361-4 КК – 38 чалавек, паводле арт. 361-5 КК звестак пра асуджэнне няма.

Некаторым з асуджаных (Паўлу Латушку, Вользе Кавальковай, Марыі Мароз, Святлане Ціханоўскай і інш.), прысуды паказанай катэгорыі вынесены завочна, некаторым – па выніках разгляду крымінальнай справы ў закрытым судовым пасяджэнні (Юрыю Трапачову, Андрэю Кузнечыку і інш.).

Ірына Абдукерына была затрыманая 5 красавіка 2022 года. Падставай для затрымання сталі падазрэнні ў тым, што яна запісала на тэлефон перасоўванне калоны расійскай вайскавай тэхнікі і пераслала запіс у Telegram-канал «Беларускі Гаюн», прызнаны экстрэмісцкім фармаваннем. Жанчыне выставілі абвінавачванне паводле наступных артыкулаў Крымінальнага кодэкса: ч. 1 арт. 130 (распальванне варожасці і варажнечы), 361-1 (удзел у экстрэмісцкім фармаванні), 361-2 (фінансаванне экстрэмісцкай дзейнасці), 369-1 (дыскрэдытацыя Беларусі). З 28 лістапада 2022 года ў Гомельскім абласным судзе разглядалі справу палітзняволенай. 6 снежня суддзя Руслан Царук прызнаў Ірыну вінаватай і пакараў пазбаўленнем волі ў калоніі тэрмінам на чатыры гады са штрафам у памеры 100 базавых велічыняў (3 200 рублёў).

Андрэй Кузнечык – журналіст-фрылансер «Радыё Свабода», затрыманы 25 лістапада 2021 года. Пасля яго затрымання сілавікі ненадоўга здолелі захапіць кантроль над Telegram-каналам «Радыё Свабода». Разгляд справы А. Кузнечыка адбыўся 8 чэрвеня 2022 года ў Магілёўскім абласным судзе. Праваабаронцам стала вядома, што журналіста абвінавачвалі паводле ч. 1 арт. 361-1 КК. Суддзя Ігар Шведаў прызнаў яго вінаватым і прызначыў пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі ў калоніі тэрмінам на шэсць гадоў.

Уладзіміра Буцькаўца затрымалі 5 верасня 2022 года, 14 верасня на адным з праўладных Telegram-каналаў з'явілася відэа, на якім паказана, як міліцыянты з ужываннем сілы затрымліваюць мужчыну, а пасля ён прызнаецца, што мадэраваў і выстаўляў навіны пра беларускую мову ў пабліку, які нядаўна быў абвешчаны экстрэмісцкім фармаваннем. У. Буцькаўца абвінавацілі ў адміністраванні суполак у «ВКонтакте» «ЗА АДЗІНУЮ дзяржаўную МОВУ ў Беларусі!» паводле ч. 1 арт. 361-1 КК. У Гомельскім абласным судзе 13 лютага 2023 года яго асудзілі да трох гадоў калоніі ва ўмовах узмоцненага рэжыму. Прысуд вынес суддзя Руслан Царук. 5 жніўня 2022 года інфармацыйную прадукцыю суполкі «ЗА АДЗІНУЮ дзяржаўную МОВУ Беларусі!» прызналі экстрэмісцкімі матэрыяламі, 18 жніўня 2022 года суполку прызналі экстрэмісцкім фармаваннем: «Група грамадзян, аб'яднаных у тым ліку з дапамо-

гай групы ў сацыяльнай сетцы «ВКонтакте» «ЗА АДЗІНУЮ дзяржаўную МОВУ Беларусі!», ажыццяўляе экстрэмісцкую дзейнасць».

- # Мікалай Брэдзелеў – прэс-сакратар кампаніі А1. Ён быў затрыманы 10 снежня 2021 года. У Мінскай гарадскай судзе 29 жніўня 2022 года ў закрытым рэжыме пачаўся працэс над палітвязнем. 24 кастрычніка суддзя Алена Ананіч прызнала Мікалая вінаватым у даванні грашовых сродкаў для свядомага забеспячэння дзейнасці экстрэмісцкага фармавання паводле арт. 361-2 КК і прызначыла чатыры гады пазбаўлення волі ў калоніі ва ўмовах агульнага рэжыму. У Мінгарсудзе 20 студзеня 2023 годзе ў закрытым рэжыме разгледзелі апеляцыйную скаргу. Калегія з удзелам суддзі Андрэя Кавальчука пакінула прысуд у сіле.
- # Юрый Ганцарэвіч – журналіст выдання «Intex-press» з Баранавічаў. Быў затрыманы 27 красавіка 2022 года, 6 траўня Ганцарэвічу было выстаўленае абвінавачванне паводле ч. 1 арт. 361-4 Крымінальнага кодэкса (садзейнічанне экстрэмісцкай дзейнасці): ён нібы фатаграфаванне расійскую вайсковую тэхніку і адпраўляў здымкі ў СМІ, прызнаныя беларускімі ўладамі экстрэмісцкімі. Брэсцкі абласны суд 13 ліпеня 2022 года пачаў разглядаць крымінальную справу ў дачыненні да палітзняволенага журналіста. 14 ліпеня судовая калегія пад старшынствам Мікалая Грыгаровіча прызнала Юрыя вінаватым і прызначыла яму 2 гады і 6 месяцаў пазбаўлення волі ў калоніі. 20 верасня 2022 года Вярхоўны суд пакінуў прысуд без зменаў.

Такім чынам, за рэалізацыю сваіх правоў і свабод грамадзяне асуджаюцца да пазбаўлення волі (за выключэннем двух вядомых выпадкаў прызначэння абмежавання волі без накіравання ў папраўчую ўстанову адкрытага тыпу).

Хуліганства і вандалізм як формы экстрэмізму

Да формаў экстрэмізму аднесена здзяйсненне ў мэтах «распальвання расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы, палітычнай ці ідэалагічнай варожасці, варожасці ці варажнечы ў дачыненні да якой-небудзь сацыяльнай групы» супрацьпраўных дзеянняў супраць грамадскага парадку і грамадскай маральнасці, парадку кіравання, жыцця і здароўя, асабістай свабоды, гонару і годнасці асобы, маёмасці.

Таксама формай экстрэмізму прызнаная арганізацыя і ажыццяўленне актаў вандалізму, спалучаных з пашкоджаннем ці знішчэннем маёмасці, іншых дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак, або актыўнага ўдзелу ў іх паводле матываў расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы, палітычнай ці ідэалагічнай варожасці, варожасці ці варажнечы ў дачыненні да якой—небудзь сацыяльнай групы.

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

34. Абмежаванні не павінны быць занадта шырокімі. У сваёй заўвазе агульнага парадку № 27 Камітэт адзначыў, што «абмежавальныя меры павінны адказваць

прынцыпу прапарцыйнасці; яны павінны з'яўляцца дарэчнымі для выканання сваёй ахоўнай функцыі; яны павінны ўяўляць сабою найменш абмежавальны сродак з ліку тых, з дапамогай якіх можа быць дасягнута жаданы вынік; і яны павінны з'яўляцца адпаведнымі інтарэсу, які абараняецца. Прынцып прапарцыйнасці павінен выконвацца не толькі ў заканадаўстве, у якім прадугледжваюцца абмежаванні, але і адміністрацыйнымі і судовымі ўладамі падчас прымянення заканадаўства». Пры выкананні прынцыпу прапарцыйнасці неабходна таксама ўлічваць канкрэтную форму выказвання меркавання і сродкі яго распаўсюду.

Кемдэнскія прынцыпы па свабодзе выказвання меркавання і роўнасці

Прынцып 12: Распальванне нянавісці

Усе краіны павінны прыняць заканадаўствы, якія забараняюць любую прапаганду нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці, што з'яўляецца падбухторваннем да дыскрымінацыі, варожасці ці гвалту (мова нянавісці). Нацыянальныя заканадаўчыя сістэмы павінны растлумачыць, непасрэдна або праз афіцыйнае тлумачэнне, што:

- i. Тэрміны «нянавіць» і «варожасць» ужываюцца ў дачыненні да інтэнсіўнага і ірацыянальнага пачуцця непрыязнасці да пэўнай групы.
 - ii. Тэрмін «прапаганда» павінен быць зразуметы як намер публічна распаліць нянавіць да пэўнай групы.
 - iii. Тэрмін «падбухторванне» адносіцца да заяваў пра нацыянальныя, расавыя ці рэлігійныя групы, якія ствараюць непасрэдную пагрозу дыскрымінацыі, варожасці ці гвалту супраць асоб, што належаць да гэтых груп.
-
-

Органы расследавання і суды кваліфікуюць як хуліганства розныя формы легальнага выказвання меркаванняў.

- # *Алег Фалей быў затрыманы ў канцы ліпеня 2022 года ў Мінску. Яго абвінавачвалі ў абразе прадстаўніка ўлады паводле арт. 369 Крымінальнага кодэкса і хуліганстве паводле ч. 1 арт. 339 Крымінальнага кодэкса. На відэа, знятым міліцыяй, Алег казаў, што ў жніўні 2020 года наведаў адзін з пратэсных маршаў, пасля чаго ў пад'ездзе пакінуў надпіс «Жыве Беларусь!». 15 лістапада 2022 года ў судзе Маскоўскага раёна Мінска пачаўся разгляд справы: вядома, што абвінавачванне паводле арт. 369 КК было знятае. 16 лістапада 2022 года А. Фалея прызналі вінаватым паводле ч. 1 арт. 339 КК і асудзілі да аднаго года абмежавання свабоды без накіравання ў ПУАТ.*
- # *Аліна Муратава, Наталля Барынава і іншыя ў траўні 2021 года былі асуджаныя судом Ленінскага раёна г. Брэста (суддзя А. Семянчук) паводле ч. 2 арт. 339 КК за вывешванне ў грамадскім месцы манекена, які імітуе павешаную фігуру, з таблічкай з надпісам «АМАП». Суд не выявіў у дзеяннях абвінавачаных мэты распальвання расавай, нацыянальнай, рэлігійнай або іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы, палітычнай ці ідэалагічнай варожасці, варожасці ці варажнечы у дачыненні да якой-небудзь сацыяльнай групы, аднак А. Муратава і Н. Барынава былі ўключаныя ў Пералік асоб, датычных да экстрэмісцкай дзейнасці, з фармулёўкай прычыны для ўключэння ў яго: «Прысуд*

суда Ленінскага раёна г. Брэста, які набыў моц, у сувязі са здзяйсненнем злачынства, прадугледжанага часткай 2 артыкула 339 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь». Такім чынам, зафіксаваныя выпадкі ўключэння ў Пералік асоб, якія не ажыццяўлялі дзеянні, прадугледжаныя арт. 1 Закона «Аб процідзеянні экстрэмізму».

- # Віктар Лосік быў сябрам ініцыятыўнай групы грамадзян Віктара Бабарыкі, збіраў подпісы ў яго падтрымку, быў валанцёрам у аб'яднаным штабе, дапамагаў ініцыятыве «Сумленныя людзі». На прэзідэнцкіх выбарах быў незалежным назіральнікам. Быў затрыманы 6 снежня 2020 года ў п. Хацежына Мінскага р-на супрацоўнікамі МУС. Яго абвінавацілі ў тым, што ён павесіў на мосце пудзіла з фатаграфіямі міністра ўнутраных спраў і старшыні выбарчай камісіі Хацежынскага ўчастку для галасавання з надпісам «Не забудзем, не прабачым!», а таксама ў нанясенні выяваў з беларускім нацыянальным гербам «Пагоня» на збудаваннях і апорах моста. Яму было выстаўленае абвінавачванне паводле ч. 1 арт. 339 КК (Хуліганства) і арт. 341 КК (Апаганьванне збудаванняў і псаванне маёмасці) і абраная мера стрымання ў выглядзе ўтрымання пад вартай у СІЗА г. Жодзіна. Лосіка прызналі вінаватым паводле арт. 339, 341 Крымінальнага кодэкса і асудзілі да двух гадоў калоніі паводле ч. 1 арт. 339 КК, да чатырох гадоў калоніі – паводле ч. 2 арт. 339 КК, да месяца арышту – паводле арт. 341 КК, а канчаткова – да чатырох гадоў пазбаўлення волі ў калоніі.
- # У судзе Брэсцкага раёна вынесены прысуды шасці грамадзянам паводле ч. 2 арт. 339 Крымінальнага кодэкса. Падставай для затрымання зрабілася нанясенне надпісаў «3%», «Уходи», «Жыве Беларусь!» на помнік Леніну ў пасёлку Домачава (Брэсцкі р-н). Згодна з версіяй следства, якое кваліфікавала дзеянне як злоснае хуліганства, надпісы нанеслі шэсць чалавек. 8 красавіка 2022 года суддзя Сяргей Маручак асудзіў: Яраслава Бурака – да трох месяцаў арышту, Дзмітрыя Харса – да аднаго месяца арышту, Аляксандра Нікіціна і Уладзіслава Цярэшку – да аднаго года і шасці месяцаў, Кірыла Бекіша і Дзяніса Чарныгіна – да 2 гадоў і 6 месяцаў абмежавання волі без накіравання ў папраўчую ўстанову адкрытага тыпу.

2 верасня 2021 года прэс-служба МУС паведаміла, што каля трасы М1 уначы былі затрыманы чацвёрта мужчын і тры жанчыны з Мінска ва ўзросце ад 27 да 51 года. Прычынай затрымання зрабілася размалёўванне рознымі пратэснымі надпісамі і сімваламі на поле больш як 80 цюкоў з сенажом. Распачалі крымінальную справу паводле ч. 2 арт. 339 Крымінальнага кодэкса (злоснае хуліганства). Да суда ўсім затрыманым абралі меру стрымання ў выглядзе ўзяцця пад варту і змясцілі ў жодзінскую турму № 8. Суд Стоўбцаўскага раёна 31 студзеня 2022 года вынес прысуд: суддзя Вікторыя Суднік прызначыла Андрэю Арыку, Максіму Дубешку, Аляксандру Бабко, Вользе Дубовік, Алене Дзядзюлі, Ігару Мысліўцу пакаранне ў выглядзе аднаго года пазбаўлення волі ў калоніі. Кацярыну Арыка асудзілі на паўтара года абмежавання волі. Падчас працэсу стала вядома, што супрацоўнікі МУС на затрыманых малявалі свастыку, некаторых збівалі.

Прыведзеныя прыклады ілюструюць некалькі мадэляў пераследу грамадзян за выказванне меркавання.

Так, крымінальная справа І. Абдукерынай паводле арт. 361-1 КК ілюструе адзін са шматлікіх выпадкаў збору звычайнымі грамадзянамі звестак аб выкарыстанні расійскімі войскамі ў мэтах ажыццяўлення поўнамаштабнага ўварвання ва Украіну тэрыторыі Беларусі, яе паветранай прасторы і інфраструктуры і далейшую перадачу гэтых звестак адмыслова створанаму дзеля іх збору Telegram-рэсурсу «Беларускі Гаюн», прызнанаму экстрэмісцкім фармаваннем. Самі па сабе дзеянні па перадачы звестак складу злачынства не ўтвараюць, яны крыміналізаваныя выключна фактам аднясення адрасата да ліку экстрэмісцкіх фармаванняў. Ва ўмовах, калі падрабязнасці справы адсутнічаюць, немагчыма вызначыць, чым дзеянні І. Абдукерынай адрозніваліся па сваім змесце ад дзеянняў Ю. Ганцарэвіча, асуджанага за тыя ж дзеянні ўжо паводле арт. 361-4 КК.

Крыміналізацыя гэтых дзеянняў мае некалькі мэтаў: гэта і падтрымка беларускімі ўладамі свайго ваеннага саюзніка — Расійскай Федэрацыі, і задушэнне любых праваў антываеннай пазіцыі як формы выказвання меркаванняў.

Крымінальны пераслед І. Буцькаўца распачаты пасля таго, як суполкі, якую ён адміністраваў, была прызнаная экстрэмісцкім фармаваннем, і ў якасці злачынных дзеянняў разглядаюцца дзеянні самога І. Буцькаўца. Суполка «ЗА АДЗІНУЮ дзяржаўную МОВУ Беларусі!» прызнаная экстрэмісцкай згодна з рашэннем МУС ад 17 жніўня 2022 года № 40ЭК, Буцькавец затрыманы 5 верасня 2021 года.

Пачатак крымінальнага пераследу Ю. Кузнечыка супаў па часе з прызнаннем сайта «Радыё Свабода», Telegram-канала «Радыё Свабода – Беларусь», YouTube-канала «Радыё Свабода» і іншых інтэрнэт-рэсурсаў экстрэмісцкім фармаваннем «Радыё Свабода» (рашэнне МУС ад 23 снежня 2021 года № 21ЭК «Аб прызнанні групы грамадзян экстрэмісцкім фармаваннем і забароне яго дзейнасці»). Юрый Кузнечык быў затрыманы ў лістападзе 2021 года, але на працягу доўгага часу яго паслядоўна бесперапынна арыштоўвалі паводле адміністрацыйных спраў, і толькі 23 снежня – у дзень прызнання «Радыё Свабода» экстрэмісцкім фармаваннем – родным Ю. Кузнечыка паведамілі пра тое, што ў дачыненні да яго распачалі крымінальную справу. Падобнымі метадамі ўлады дзейнічалі ў дачыненні да Дзмітрыя Галавача і іншых удзельнікаў рок-гурта Tor Band: пасля затрымання ім былі неаднаразова прызначаны адміністрацыйныя арышты, у гэты час гурт згодна з рашэннем МУС прызналі экстрэмісцкім фармаваннем.

Крымінальны пераслед Дзяніса Воразава і іншых быў распачаты паводле арт. 339 КК (хуліганства), і толькі праз два тыдні ўлады прызналі экстрэмісцкім фармаваннем канал у дадатку Zello, які выкарыстоўваўся як сродак сувязі паміж абвінавачанымі падчас гэтай акцыі. Праз тое, што здзяйсненне хуліганскіх дзеянняў ужо не ставіцца ў віну абвінавачаным, мае месца абуральны факт пераследу толькі з фармальных прыкметаў уваходжання ў супольнасць за выказванне меркавання. У дадзеным выпадку дзяржава нават не спрабуе аргументаваць абмежаванне свабоды выказвання меркаванняў нейкімі фармальна прымальнымі з пункту гледжання міжнародных абавязальніцтваў меркаваннямі, а замест гэтага адвольна выкарыстоўвае ў рэпрэсіўных мэтах шырокія магчымасці, прадстаўленыя антыэкстрэмісцкім заканадаўствам.

Крымінальны пераслед Дар'і Лосік – класічная форма пераследу за цалкам правамернае ажыццяўленне сваіх правоў і свабод; яе дзеянні крыміналізаваныя выключна фактам прызнання тэлеканала «Белсат» экстрэмісцкім фармаваннем.

Абвінавачванне ў тэрарызме і асуджэнне на працяглыя тэрміны пазбаўлення волі

Абвінавачванне ў тэрарызме – найболей жорсткі ўзровень рэпрэсій за ажыццяўленне свабоды выказвання меркаванняў з прычыны цяжкасці санкцыі адпаведнага складу паводле Крымінальнага кодэкса. Адначасова такога кшталту справы рызыкуюць атрымаць неадназначныя ацэнкі праз тое, што дзеянні, якія ляглі ў іх аснову, часцяком утрымліваюць элемент супрацьпраўнасці. Такім чынам, акрамя прыкмет парушэння права, падлягае ацэнцы і прапарцыйнасць абмежавальных мер.

У адпаведнасці з Крымінальным кодэксам, акт тэрарызму – здзяйсненне выбуху, падпалу, затаплення, іншых дзеянняў агульнанебяспечным спосабам або якія ствараюць небяспеку гібелі людзей, прычынення ім цялесных пашкоджанняў ці надыходу іншых цяжкіх наступстваў у мэтах аказання ўздзеяння на прыняцце рашэн-

няў органамі ўлады, або перашкаджэння палітычнай ці іншай грамадскай дзейнасці, або застрашвання насельніцтва, або дэстабілізацыі грамадскага парадку. Ва ўмовах палітычна матываванай прадузятасці органаў следства і суду пад вызначэнні дыспазіцыі арт. 289 КК штучна падганяюцца дзеянні, якія маюць частку фармальных прыкметаў тэрарызму і не адказваюць крытэрам, якія дазваляюць аднесці іх да тэрарызму — такому, як гэтую з'яву разумеюць міжнародныя органы.

Адзінага вычарпальнага паняцця тэрарызму ў міжнародным праве дагэтуль не выпрацавана. Пад тэрарызмам звычайна разумеюцца акты гвалту, якія здзяйснююцца ў адносінах да грамадзянскага насельніцтва ў палітычных ці ідэалагічных мэтах¹⁶.

Найболей папулярным і прымальным з'яўляецца вызначэнне з рэзалюцыі Рады Бяспекі ААН 1566 (2004) 2004 года, у якой яна аднесла да тэрарызму дзеянні, што маюць наступныя тры характарыстыкі незалежна ад таго, ці апраўдваюцца яны меркаваннямі палітычнага, філасофскага, ідэалагічнага, расавага, этнічнага, рэлігійнага ці іншага падобнага характару:

- здзяйснююцца, у тым ліку супраць грамадзянскіх асоб, з намерам прычыніць смерць ці сур'ёзную шкоду здароўю ці захапіць закладнікаў;
- здзяйснююцца з мэтай выклікаць стан страху ў шырокай грамадскасці, ці групы людзей, ці пэўных асоб, запалохаць насельніцтва або прымусіць урад ці міжнародную арганізацыю здзейсніць якое-небудзь дзеянне ці ўстрымацца ад яго здзяйснення;
- уяўляюць сабою злачынствы паводле сэнсу міжнародных канвенцый і праколаў, якія датычацца тэрарызму.

Апошні крытэр адсылае да вызначэнняў тэрарызму, якія ўтрымліваюцца ў раней прынятых дакументах ААН. Так, Дэкларацыя аб мерах па ліквідацыі міжнароднага тэрарызму, прынятая рэзалюцыяй Генеральнай Асамблеі 49/60 у 1994 годзе, вызначыла тэрарызм як «злачынныя акты, накіраваныя ці разлічаныя на стварэнне абстаноўкі тэрору сярод шырокай грамадскасці, групы асоб ці пэўных асоб у палітычных мэтах». Рада Бяспекі ў сваёй рэзалюцыі 1566 (2004) апісвала тэрарызм як «злачынныя акты, у тым ліку супраць грамадзянскіх асоб, што здзяйснююцца з намерам прычыніць смерць ці сур'ёзную шкоду здароўю ці захапіць закладнікаў з мэтай выклікаць стан жаху ў шырокай грамадскасці, ці групы людзей, ці пэўных асоб, запалохаць насельніцтва або прымусіць урад ці міжнародную арганізацыю здзейсніць якое-небудзь дзеянне або ўстрымацца ад яго здзяйснення». Пазней у 2004 годзе Група высокага ўзроўню па пагрозам, выкліках і зменах, утвораная Генеральным сакратаром ААН, вызначыла тэрарызм як любое дзеянне, «якое мае на мэце выклікаць смерць мірных жыхароў ці некамбатантаў ці прычыніць ім цяжкія цялесныя пашкоджанні, калі мэта такога дзеяння з прычыны яго характару ці кантэксту палягае ў тым, каб запалохаць насельніцтва ці прымусіць урад ці міжнародную арганізацыю здзейсніць якое-небудзь дзеянне ці ўстрымацца ад яго здзяйснення»¹⁷.

Важна падкрэсліць, што ў кантэксце гэтых вызначэнняў маюцца на ўвазе законныя ўрады: «акты, метады і практыка тэрарызму ва ўсіх яго формах і праявах з'яўляюцца дзейнасцю, якая накіраваная на знішчэнне правоў чалавека, асноўных свабод

¹⁶ Упраўленне Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека. [Права чалавека, тэрарызм і барацьба з тэрарызмам. Падборка фактаў № 32.](#)

¹⁷ [A more secure world: Our shared responsibility](#) (United Nations publication, Sales N° E.05.I.5).

і дэмакратыі, стварае пагрозу тэрытарыяльнай цэласнасці і бяспекі дзяржаў і дэстабілізуе законныя ўрады»¹⁸.

Ёханэсбургскія прынцыпы

Нацыянальная бяспека, свабода выказвання меркавання і доступ да інфармацыі

Прынцып 24. Неадпаведныя пакаранні

За злачынствы, злучаныя з бяспекай, у якіх закрануты правы на свабоду выказвання меркавання і свабоду інфармацыі, пэўныя асобы, рэдакцыі СМІ, палітычныя і іншыя арганізацыі не могуць зазнаваць пакаранне, абмежаванні правоў ці санкцыі, якія неадпаведныя сур'ёзнасці здзейсненага злачынства.

26 ліпеня 2021 года ў судзе Фрунзенскага раёна Мінска быў вынесены прысуд Ягору Міхайлаву па крымінальнай справе паводле ч. 1 арт. 289 КК за акт тэрарызму. Мужчыну абвінавацілі ў падпале танка Т-72 на чыгуначнай станцыі ў Сцяпанцы шляхам кідання ў яго «кактэйля Молатава» з надпісам на бутэльцы «АГСБ» уначы 31 студзеня 2021 года. Відэа падпаленага танка з'явілася ў інтэрнэце ў пачатку лютага, але дзяржаўныя СМІ назвалі яго фэйкам, а Мінабароны прадэманстравала непашкодзаны танк. У адпаведнасці з версіяй абвінавачвання, у выніку дзеянняў Міхайлава паўстала «аб'ектыўная небяспека гібелі людзей», хаця вайскоўцы, якія ажыццяўлялі ў ноч падпалу патруляванне, нават не заўважылі ўзгарання. Суддзя Алена Бушава прызначыла Я. Міхайлаву пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі тэрмінам на дзесяць гадоў у папраўчай калоніі. Тлумачэнні абвінавачанага пра тое, што яго дзеянні былі формай выказвання меркавання пра стан войска, а рэцэптура запальнай сумесі была разлічана на кароткае па часе гарэнне, няздольнае нанесці рэальную шкоду металічнаму аб'екту, суд да ўвагі не прыняў. У сетцы Інтэрнэт відэа распаўсюджвалася з каментаром «Гэта Акт грамадзянскага непадпарадкавання! Танк Т72, 120-тая дывізія. За маўчанне арміі, якая даўным-даўно мусіла пакласці канец паўнамоцтвам «маршала» Сашы 3%. Мы паказалі, што можам. Хай адкажуць, з кім яны і каго яны павінны абараняць!»

На думку абвінавачвання, Міхайлаў «наўмысна ў мэтах аказання ўздзеяння на прыняцце рашэнняў органамі ўлады, перашкаджэння палітычнай дзейнасці, застрашвання насельніцтва, дэстабілізацыя грамадскага парадку, у перыяд часу з 3 гадзін 30 хвілін па 3 гадзін 36 хвілін 31 студзеня здзейсніў акт тэрарызму агульнанебяспечным спосабам шляхам падпалу вайсковай тэхнікі, якая належыць 120-тай дывізіі, размешчаны на пуцях у эшалоне на чыгуначнай станцыі Азярышча ў Сцяпанцы, у выніку чаго паўстала аб'ектыўная небяспека гібелі людзей, прычынення ім цялесных пашкоджанняў ці надыходу іншых цяжкіх наступстваў».

У судзе Бабруйскага раёна і Бабруйска 10 жніўня 2022 года вынесены прысуд групе абвінавачаных, у тым ліку – у тэрарызме. Судовы працэс вяла суддзя Наталля Агладкова. Абвінавачаным у тэрарызме Канстанціну Ермаловічу,

¹⁸ Рэзалюцыя, прынятая Генеральнай Асамблеяй 8 верасня 2006 года 60/288. Глобальная контр-тэрарыстычная стратэгія Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Віталю Мінкевічу, Ігару Казлову прызначана ад 14 да 16 гадоў пазбаўлення волі ў папраўчай калоніі. Адным з эпизодаў тэрарызму стаў выпадак падпалу падстрэшка на стрэльбішчы вайсковай часткі 5527 – падраздзялення Унутраных войскаў МУС, датычнага да рэпрэсій пратэстоўцаў у 2020 годзе.

Распаўсюд «экстрэмісцкіх матэрыялаў», а таксама выраб, выданне, захоўванне ці перавозка такіх матэрыялаў у мэтах распаўсюду

Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь прызнае інфармацыйную прадукцыю экстрэмісцкай, а спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў рэгулярна папаўняецца і публікуецца на афіцыйным сайце ведамства. Хоць гэта і не новая для поствыбарнага перыяду практыка, пунктам адліку масавага прызнання матэрыялаў экстрэмісцкімі можна ўмоўна лічыць уключэнне ў кастрычніку 2020 года ў спіс «інфармацыйны канал інтэрнэт-месэнджара Telegram – “NEXTA-Live” (t.me/nexta_live) і лагатып (лічбавы вадзяны знак) “NEXTA”» – папулярны Telegram-канал, які ўлады абвінавачвалі ў каардынацыі пратэстаў. Паслядоўная практыка прызнання экстрэмісцкімі матэрыяламі прадукцыі грамадскага, палітычнага і культурнага характару пачала набіраць шырокія абароты, і па стане на пачатак сакавіка 2023 года спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў складаецца з 1 341 адпаведнага рашэння судаў па прызнанні матэрыялаў экстрэмісцкімі. Пры гэтым адно рашэнне часта датычыцца ад адной да некалькіх адзінак інфармацыйнай прадукцыі.

У канцы лістапада 2022 года кіраўнік Следчага камітэта Дзмітрый Гора заявіў, што «актыўнасць экстрэмістаў значна спала». У той жа час спіс экстрэмісцкіх матэрыялаў папоўніўся амаль 80 адзінкамі інфармацыйнай прадукцыі.

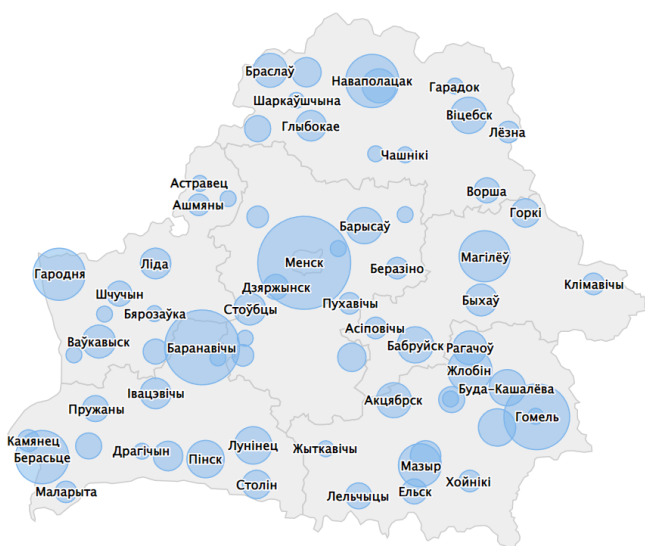
Прызнанне матэрыялаў экстрэмісцкімі ў большасці сваім з’яўляецца вынікам расплывістага вызначэння тэрмінаў «экстрэмізм» і «экстрэмісцкія матэрыялы», у прыватнасці, чым і злоўжывае ўлада. У выніку на практыцы антыэкстрэмісцкія дзеянні ўладаў разыходзяцца з нормамі «мяккага права» і накіраваны на сам факт наяўнасці меркавання, а не на фактычныя дзеянні гвалтоўнага, нацысцкага ці фашысцкага характару.

Напрыклад, у п. 46 Заўваг агульнага парадку № 34 тлумачыцца: такія правапарушэнні як «заахвочванне тэрарызму» і «экстрэмісцкая дзейнасць», а таксама правапарушэнні «ўсхвалення», «услаўлення» ці «апраўдання» тэрарызму павінны мець выразныя азначэнні для гарантыі таго, што іх ужыванне не вядзе да неадпаведнага ўмяшання ў ажыццяўленне права на свабоднае выказванне меркаванняў.

Спецыяльная дакладчыца ААН па абароне правоў чалавека ва ўмовах барацьбы з тэрарызмам выказала сур'ёзную заклапочанасць у сувязі з крыміналізацыяй «экстрэмізму» наогул праз вельмі расплывісты і суб'ектыўны характар гэтага тэрміна, а таксама шырокага дыяпазону дзеянняў, якія ён можа абазначаць. Яна адзначыла, што «тэрмін “экстрэмізм” не мае нічога агульнага з абавязковымі для выканання міжнародна-прававымі нормамаі, прычым, праз тое што ён выкарыстоўваецца ў якасці крымінальна-прававой катэгорыі, ён супярэчыць прынцыпу прававой акрэсленасці і сам па сабе несумяшчальны з ажыццяўленнем некаторых асноўных правоў чалавека»¹⁹.

Па выніках задушэння свабоды выказвання меркавання пад выглядом барацьбы з экстрэмізмам забароненымі аказаліся незалежныя СМІ, Telegram-каналы, Telegram-чаты, кнігі, сувеніры з нацыянальнай, гістарычнай, пратэснай сімволікай і ўсё, што злучана з грамадска-палітычным і культурным жыццём Беларусі.

Фактычна задушэнне пратэснай актыўнасці на вуліцах заканамерна перайшло і ўжо ўмацавалася ў пазіцыях у задушэнне выказвання меркавання ў інтэрнэце. Замест масавага ўжывання арт. 24.23 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях за парушэнне парадку арганізацыі і правядзення масавых мерапрыемстваў шырока пачаў ужывацца арт. 19.11 КаАП «Распаўсюд, выраб, захоўванне, перавозка інфармацыйнай прадукцыі, якая ўтрымлівае заклікі да экстрэмісцкай дзейнасці ці прапагандуе такую дзейнасць».

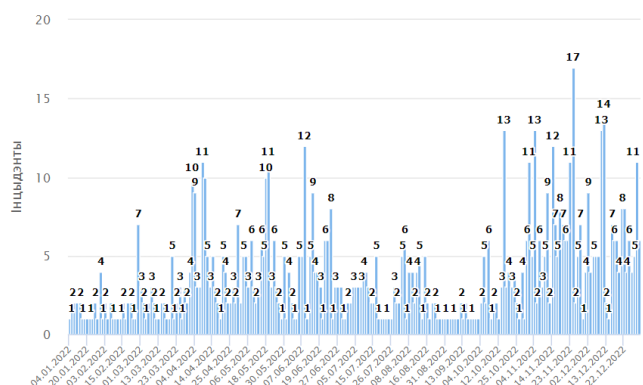
Штрафы:

Агульная сума штрафаў – 2442 базавыя велічыні на 129 чалавек (колькасць выпадкаў – 134)

Арышты:

Арыштавана 200 чалавек на 3155 сутак (колькасць выпадкаў – 263)

Колькасць інцыдэнтаў па днях:

Пераслед па арт. 19.11 КаАП за 2022 год

Паводле гэтага артыкула прыцягваюцца да адказнасці людзі за такія дзеянні, як рэакцыі («лайкі» і да т. п.) у сацыяльных сетках, рэпосты на публічныя і прыват-

¹⁹ Спецыяльная дакладчыца ААН па абароне правоў чалавека ва ўмовах барацьбы з тэрарызмам, Доклад аб візіце ў Казахстан, дак. ААН А/HRC/43/46/Add.1, 22 студзеня 2020 г., п. 15.

ныя старонкі ў сацыяльных сетках, а таксама ў прыватных перапісках, падпіскі на Telegram-каналы, публічныя старонкі СМІ і інш.

Санкцыя артыкула прадугледжвае накладанне штрафу ў памеры ад 10 да 30 базавых велічыняў, адміністрацыйны арышт на 15 сутак ці грамадскія працы, і да любога са спагнанняў — канфіскацыя прадмета адміністрацыйнага правапарушэння, як правіла, мабільнага тэлефона.

Пры гэтым на практыцы людзі прыцягваюцца да адказнасці, нават калі распаўсюджвалі матэрыялы да таго, як яны былі прызнаныя экстрэмісцкімі. Таксама дадзены артыкул паказальна выкарыстоўваецца дзеля палітычнага ціску і ўжываецца паўторна запар.

- # Справу Аляксея Дужага двойчы [разглядалі](#) ў судзе Савецкага раёна Мінска. 3 лютага 2023 года суддзя Аляксандр Воўк прызначыў хірургу 15 сутак арышту, 15 лютага суддзя Вольга Емяльянчанка прызначыла 12 сутак арышту. У абодвух выпадках Дужага прыцягнулі да адказнасці паводле арт. 19.11 КаАП.
- # У сярэдзіне траўня 2022 года ў Наваполацку на працоўным месцы затрымалі 32-гадовага супрацоўніка «Нафтана» Барыса Жахоўскага. Першы суд над ім адбыўся 16 траўня. Суддзя Вольга Баліка асудзіла мужчыну да 15 сутак арышту за «распаўсюд экстрэмісцкіх матэрыялаў» (арт. 19.11 КаАП), але на волю ён не выйшаў — быў складзены новы пратакол паводле арт. 19.11 КаАП. Вынікам зрабіліся чарговыя 15 сутак. Потым Жахоўскага асудзілі трэці раз запар. Гэтым разам суддзя Зінаіда Балаболава прызнала мужчыну вінаватым у «несанкцыянаваным пікетаванні» (арт. 24.23 КаАП) і зноў арыштавала яго на 15 сутак. Агулам мужчыну ўтрымлівалі за кратамі 45 сутак. Ён 16 дзён трымаў галадоўку, 12 з якіх — сухую.
- # ААндрэя Галавырына [затрымалі](#) 15 чэрвеня 2022 года і змясцілі ў Наваполацкі ЦІП. Вядома, што ў гэты дзень над мужчынам адбыўся суд паводле арт. 19.11 КаАП за «распаўсюд экстрэмісцкіх матэрыялаў». Суддзя Зінаіда Балаболава прызнала яго вінаватым і арыштавала на 15 сутак. 1 ліпеня Андрэя зноў пакаралі 15-сутачным арыштам. Паведамляецца, што падчас першага арышту мужчына перанёс гіпертанічны крыз.

Прыцягненне да адказнасці за захоўванне і распаўсюд экстрэмісцкіх матэрыялаў часцяком спалучана з парушэннем права на прыватнасць, а менавіта — з гвалтоўным атрыманнем доступу да змесціва тэлефона і прыватнай электроннай карэспандэнцыі.

Пра палітычны характар пераследу паводле арт. 19.11 КаАП сведчыць таксама той факт, што пасля адміністрацыйнага арышту людзі прыцягваюцца да крымінальнай адказнасці і не выходзяць на волю. Час, пакуль чалавек адбывае арышт, часта выкарыстоўваецца дзеля стварэння падставаў для таго, каб распачаць крымінальную справу, у тым ліку — атрымання прызнавальных паказанняў.

- # Андрэю Раптуновічу, які на гэты момант з'яўляецца [палітвязнем](#), прысудзілі 14 сутак арышту паводле ч. 2 арт. 19.11 КаАП (распаўсюд экстрэмісцкіх матэрыялаў), ён меўся выйсці на волю 29 траўня 2022 года, аднак на хлопца склалі новы пратакол. Тады Андрэю прысудзілі 15 сутак арышту паводле арт. 19.1 КаАП (дробнае хуліганства) — згодна са словамі супрацоўніка

праваахоўных органаў, ён размахваў рукамі і нецэнзурна выказваўся. Адразу пасля затрымання з'явілася прызнавальнае відэа з удзелам А. Раптуновіча, дзе ён паведамляў пра рэгістрацыю ў плане «Перамога» і пра сваё жаданне далучыцца да палка Кастуся Каліноўскага.

Такім чынам, пераслед за свабодны распаўсюд інфармацыі часцяком дасягае ўзроўню крымінальнага, санкцыі маюць рысы крымінальных, часта ўжываюцца з парушэннем прэзумпцый і працэсуальных гарантый.

Рэабілітацыя нацызму, прапаганда ці публічнае дэманстраванне, выраб, распаўсюд нацысцкай сімволікі і атрыбутыкі, а таксама захоўванне ці набыванне такой сімволікі ці атрыбутыкі ў мэтах распаўсюду

16 чэрвеня 2021 года набыў моц Закон Рэспублікі Беларусь ад 14 траўня 2021 года «Аб недапушчэнні рэабілітацыі нацызму». Для таго каб выказаць меркаванне пра тое, ці парушае згаданы закон і практыка яго ўжывання палажэнне п. 3 арт. 19 Пакта, варта спачатку звярнуцца да паняццйнага апарата, абмяжоўваючыся тымі вызначэннямі, якія злучаныя з дыспазіцыямі артыкулаў КК і КаАП.

Артыкул 130-1 КК прадугледжвае адказнасць за рэабілітацыю нацызму: наўмыслныя дзеянні па рэабілітацыі нацызму караюцца штрафам, ці арыштам, ці абмежаваннем волі на тэрмін да пяці гадоў, ці пазбаўленнем волі на той жа тэрмін. Дзеянні, прадугледжаныя ч. 1 арт. 130-1 КК, злучаныя з гвалтам або здзейсненыя службовай асобай з выкарыстаннем сваіх службовых паўнамоцтваў, караюцца пазбаўленнем волі на тэрмін ад 3 да 10 гадоў. Дзеянні, прадугледжаныя часткамі 1 ці 2 гэтага артыкула, здзейсненыя групай асоб або якія прывялі па неасцярожнасці да смерці чалавека або да іншых цяжкіх наступстваў, — караюцца пазбаўленнем волі на тэрмін ад 5 да 12 гадоў.

У адпаведнасці з законам, рэабілітацыя нацызму — дзеянні, зробленыя публічна або з выкарыстаннем публічна дэманстраванага твора, ці сродкаў масавай інфармацыі, ці глабальнай камп'ютарнай сеткі Інтэрнэт, ці іншай інфармацыйнай сеткі, якія выяўляюцца ў:

- апраўданні ідэалогіі (дактрыны) і практыкі нацызму, прызнанні іх правільнымі, меркаванні, што яны маюць патрэбу ў падтрымцы і годныя пераймання, а таксама ў распаўсюдзе ідэалогіі нацызму;
- ухваленні ці адмаўленні злачынстваў супраць міру і бяспекі чалавецтва, ваенных і іншых злачынстваў, вызначаных прысудам Міжнароднага ваеннага трыбунала або прысудамі нацыянальных, ваенных ці акупацыйных трыбуналаў, заснаванымі на прысудзе Міжнароднага ваеннага трыбунала;
- апраўданні асоб і (ці) структур або арганізацый, прызнаных злачыннымі або вінаватымі ў здзяйсненні злачынстваў прысудам Міжнароднага ваеннага трыбунала або прысудамі нацыянальных, ваенных ці акупацыйных трыбуналаў, заснаванымі на прысудзе Міжнароднага ваеннага трыбунала, а таксама палітычных і вайсковых арганізацый, якія супрацоўнічалі з такімі асобамі і (ці) структурамі або арганізацыямі на акупаванай тэрыторыі СССР у гады Другой сусветнай вайны, а таксама асоб, якія ўдзельнічалі ў дзейнасці такіх палітычных і вайсковых арганізацый, выконвалі або наўмысна садзейнічалі выкананню злачынных загадаў асоб і (ці) структур або арганізацый, згаданых у гэтым абзацы, у любой форме;

— гераізацыі нацысцкіх злачынцаў і іх памагатых — наўмысным услаўленні іх, а таксама здзейсненых імі злачынстваў.

Нацысцкія злачынцы — арганізатары, падбухторшчыкі, кіраўнікі ці выканаўцы ваенных злачынстваў і злачынстваў супраць міру і чалавечнасці, якія падлягаюць юрысдыкцыі Міжнароднага ваеннага трыбунала.

Памагатых нацысцкіх злачынцаў — выканаўцы загадаў нацысцкага рэжыму, вайсковага камандавання вермахта, вайскоўцаў СС, дапаможнай паліцыі і іх саюзнікаў з ліку насельніцтва акупаваных тэрыторый, якія паступілі добраахвотна ці паводле прызыву на службу ў згаданыя падраздзяленні, а таксама іншыя асобы, якія наўмысна садзейнічалі выкананню злачынных загадаў нацысцкіх злачынцаў у любой форме.

Ёсць пэўныя праблемы, звязаныя з неабгрунтаваным пашырэннем гэтых азначэнняў за кошт прылічэння да памагатых нацысцкіх злачынцаў часткі насельніцтва акупаваных тэрыторый і прыраўноўвання шэрагу палітычных арганізацый, асоб, якія размяшчаліся на акупаванай тэрыторыі і супрацоўнічалі з імі, да арганізацый і асоб, асуджаных Міжнародным ваенным трыбуналам ці на падставе прысуду Міжнароднага ваеннага трыбунала. Гэта не заўсёды ўлічвае гістарычныя акалічнасці і абстаноўку на акупаванай тэрыторыі, закрывае магчымасці дыскусіі па гісторыка-палітычных пытаннях.

На сярэдзіну сакавіка 2023 года вядома пра два прысуды паводле арт. 130-2 КК і адзін прысуд за рэабілітацыю нацызму паводле арт. 130 КК (рэдакцыя з 1 лютага 2020 года па 18 ліпеня 2021 года арт. 130 КК).

Паводле ч. 3 арт. 130 КК асуджаны Алесь (Аляксандр) Пушкін: Генеральная пракуратура накіравала ў суд крымінальную справу ў дачыненні да Алеся Пушкіна, якому паставілі ў віну рэабілітацыю нацызму і знявагу дзяржаўных сімвалаў: «Падчас папярэдняга следства выяўлена, што абвінавачаны ажыццявіў дзеянні, накіраваныя на прапаганду нацызму і дзейнасці беларускіх калабарацыянісцкіх арганізацый», «героі творчасці Алеся Пушкіна ў гады Другой сусветнай вайны выконвалі, а таксама наўмысна садзейнічалі выкананню загадаў нацысцкіх структур і арганізацый, прызнаных злачыннымі прысудам Міжнароднага ваеннага трыбунала (МВТ). Абвінавачаны імкнуўся аддаць забыццю ўрокі разбуральнай вайны, цынічна сказіць яе маральныя і прававыя вынікі, паставіць на адзін узровень сапраўдных герояў і здраднікаў, праславіць і апраўдаць іх, а таксама паставіць пад сумнеў рашэнні МВТ, якія не маюць тэрміну даўніны».

Следчы камітэт Беларусі вызначыў, што «Пушкін выконваў і размяшчаў у адкрытым доступе партрэты памагатых нацысцкіх злачынцаў у вобразе беларускіх патрыётаў і гераічных асоб. Ім былі выяўленыя Міхал Вітушка — галоўны арганізатар мабільных атрадаў акупацыйнай дапаможнай паліцыі, якая дзейнічала ў тылавым раёне нямецкай групы войскаў «Цэнтр» на тэрыторыі акупаванай Беларусі, сфармаваных з ліку беларускіх нацыяналістаў; і Усевалада Родзкі — бургамістра Віцебска, які супрацоўнічаў з фашыстамі і быў завербаваны Абверам. А. Пушкін разлічваў на давер глядачоў да мастака, тым самым паспрабаваў аддаць забыццю ўрокі разбуральнай вайны, цынічна сказіўшы яе маральныя і прававыя вынікі, паставіў на адзін узро-

вень сапраўдных герояў і здраднікаў, а таксама паставіў пад сумнеў рашэнне Міжнароднага ваеннага трыбунала, якія не маюць тэрміна даўнасці.

З матэрыялаў крымінальнай справы вынікае, што Пушкін падчас правядзення выставы ў Гродне публічна дэманстраваў партрэт Яўгена Жыхара, які з 1946 года ўзначаліў атрад з былых паліцаяў і іншых здраднікаў. На працягу дзевяці гадоў яны ў Пастаўскім раёне здзяйснялі забойствы міліцыянтаў, партыйных і дзяржаўных службовых асоб, падпалы адміністрацыйных будынкаў і дыверсіі на чыгунцы. Абвінавачаны ў сваім выступе назваў памагатага нацыстаў беларускім патрыётам і яркім прадстаўніком беларускага антысавецкага супраціву».

Паводле ч. 1 арт. 130-1 КК асуджаны ваенны рэканструктар, які ўдзельнічаў у пастаноўках на «Лініі Сталіна» — забавляльным комплексе з ваенна-гістарычным складнікам. Старонка Вадзіма Шылько ў сацыяльнай сетцы «Однокласники» была прызнаная экстрэмісцкай, што сведчыць пра магчымую сувязь абвінавачвання і змесціва старонкі. На ёй апублікаваныя некалькі фатаграфій асуджанага ў форме салдата Вермахта, які ўдзельнічае ў пастаноўках. Акрамя самога факту размяшчэння гэтых здымкаў, ніякай інфармацыі, якая праслаўляе нацызм, на гэтай старонцы В. Шылько не публікаваў. Наадварот, у стужцы размешчаны артыкул пра падзеі першых дзён вайны, што з сімпатыяй апісвае абарончыя дзеянні Чырвонай арміі.

У Віцебскім абласным судзе 26 жніўня 2022 года вынеслі прысуд 34-гадоваму Аляксею Рэзнікаву — чатыры з паловай гады пазбаўлення волі ў калоніі ва ўмовах агульнага рэжыму. За допісы і рэпосты «ВКонтакте» яго абвінавацілі паводле пяці артыкулаў Крымінальнага кодэкса: ч. 1 арт. 130 (распальванне іншай сацыяльнай варожасці ці варажнечы), ч. 1 арт. 130-1 (рэабілітацыя нацызму), ч. 1 арт. 368 (абраза прэзідэнта Рэспублікі Беларусь), арт. 369 (абра-

за прадстаўніка ўлады) і арт. 370 (здзек з дзяржаўных сімвалаў). Суддзя Яўген Буруноў разглядаў справу ў закрытым рэжыме. Згодна з версіяй абвінавачвання, Рэзнікаў «праз матывы палітычнай і ідэалагічнай варожасці наўмысна размясціў і захоўваў на агульнадаступнай старонцы сацыяльнай сеткі «ВКонтакте» файлы з інфармацыяй, злучанай з выказваннем пазітыўнага стаўлення да салдатаў калабарацыянісцкага фармавання «Беларуская краёвая абарона» і сябраў арганізацыі «РОНА», гераізацыяй нацысцкай і неанацысцкай ідэалогіі, фармаваннем пазітыўнага стаўлення да салдатаў Германіі ў сувязі з іх дзейнасцю ў перыяд фашысцкай акупацыі Беларусі», «размяшчаў агульнадаступныя публікацыі для распаўсюду сярод няпэўнага кола асоб ідэй нацызму, неанацызму, нацыяналізму, ксенафобіі і антысемітызму». Разам з тым варта адзначыць, што змест старонкі ў сацыяльнай сетцы абвінавачанага сведчыць пра ягоную актыўную грамадскую пазіцыю, крытычнае стаўленне да дзеянняў улады; згаданыя ў абвінавачванні рэпосты не ўслаўлялі нацызм і не заклікалі непасрэдна да гвалту, не ўтрымлівалі бясспрэчна ксенафобскіх ці неанацысцкіх ідэй, часам мелі неадназначны, дыскусійны характар. Роля і месца нацыянальных калабарацыянісцкіх фармаванняў у гісторыі не заўсёды мае сталую ацэнку, пры гэтым публікацыі А. Рэзнікавым размешчаных у вольным доступе фота- і відэамаатэрыялаў пакідалі магчымасць у чытача фармаваць уласную пазіцыю ў дачыненні да апублікаванай інфармацыі. У адносінах да аналагічных дзеянняў да іншых асоб звычайна ўжывалася адміністрацыйная адказнасць (таксама часцяком адвольна). У такіх умовах асуджэнне абвінавачанага да працяглага тэрміна пазбаўлення волі абумоўленае палітычным характарам справы, абвінавачваннем у абразе А. Лукашэнкі і іншага дзяржаўнага дзеяча, знявазе дзяржаўных сімвалаў – размяшчэнні сатырычнага малюнка з элементамі герба, і, наогул, з'яўляецца недапушчальнай формай абмежавання выказвання меркаванняў.

Законам Рэспублікі Беларусь ад 5 студзеня 2022 года № 146-З Крымінальны кодэкс быў дапоўнены артыкулам 130-2, які прадугледжвае адказнасць за адмаўленне генацыду беларускага народа. Гэтыя дзеянні не падпадаюць непасрэдна пад вызначэнне экстрэмізму, якое размешчанае ў законе, аднак:

– у адпаведнасці з Законам «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь», для мэтай гэтага Закона пад удзелам у экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненнем цяжкай шкоды інтарэсам Рэспублікі Беларусь разумеецца здзяйсненне ў любой форме асобай, якая дасягнула 18-гадовага ўзросту, хаця б аднаго з дзеянняў, прызнаных у Рэспубліцы Беларусь злачынствамі, прадугледжанымі артыкуламі... 130–133 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь, незалежна ад месца яго здзяйснення;

– у спіс асоб, якія датычныя да тэрарыстычнай дзейнасці, падлягаюць уключэнню абвінавачвання і асуджання паводле арт. 124–131 КК.

Такім чынам, ёсць абгрунтаваная здагадка, што гэты склад злачынства можа перайтварыцца ў «экстрэмісцкі» падчас праваўжывання. На цяперашні момант няма звестак пра асуджэнне паводле гэтага артыкула.

У адпаведнасці з арт. 130-2 КК, адмаўленне генацыду беларускага народа, якое размешчанае ў публічным выступе, або ў друкаваным ці публічна дэманстраваным творы, або ў сродках масавай інфармацыі, або ў інфармацыі, размешчанай у гла-

бальнай камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт, іншай сетцы электрасувязі агульнага карыстання ці вылучанай сетцы электрасувязі, караецца арыштам, ці абмежаваннем волі на тэрмін да пяці гадоў, ці пазбаўленнем волі на той жа тэрмін. Гэтыя ж дзеянні, зробленыя асобай, раней асуджанай за адмаўленне генацыду беларускага народа, або службовай асобай з выкарыстаннем сваіх службовых паўнамоцтваў, караецца пазбаўленнем волі на тэрмін ад трох да дзесяці гадоў.

Перыяд, які ахопліваецца законам, — з 22 чэрвеня 1941 года па 31 снежня 1951 года. Пад беларускім народам у мэтах арт. 1 Закона «Аб генацыдзе беларускага народа» разумеюцца савецкія грамадзяне, якія пражывалі на тэрыторыі Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі ў гады Вялікай Айчыннай вайны і (ці) пасляваенны перыяд.

Гаворачы пра Закон «Аб недапушчэнні рэабілітацыі нацызму», варта адзначыць, што гэты закон мог бы зрабіцца дзейным інструментам барацьбы з неанацызмам, аднак некаторыя фармулёўкі даюць падставы выкарыстоўваць яго ў іншых інтарэсах: задушэння іншадумства і прасоўвання састарэлых савецкіх наратываў, якія прыраўноўваюць антыкамунізм і нацыяналізм да злачынстваў, ігнаруюць факты камуністычнага тэрору і не ўлічваюць яго ў якасці заахвочвальных матываў для дзеянняў жыхароў акупаваных тэрыторый, а таксама не ўлічваюць гістарычнай неадназначнасці даваеннага перадзелу межаў, раздзела Польшчы, акупацыі краінаў Балтыі. Закон аб генацыдзе беларускага народа тэхнічна і змястоўна няспелы, утрымлівае некалькі (а ўлічваючы яго невялікі аб'ём — крытычна многа) спрэчных пастулатаў; разам з тым, увядзенне крымінальнай адказнасці за адмаўленне генацыду адначасова з прыняццем закона адразу адмаўляе грамадству ў магчымасці дыскусій і абмеркаванні слушнасці заканадаўца. Практыка ўжывання закона рызыкуе пацвердзіць найгоршыя асцярогі адносна яго ролі.

Публічныя заклікі да экстрэмізму, а таксама публічнае апраўданне такіх дзеянняў

Заклікі да экстрэмісцкіх дзеянняў і публічнае апраўданне экстрэмізму сталі асобнымі формамі экстрэмізму менавіта пасля таго, як набыла моц новая рэдакцыя Закона «Аб процідзеянні экстрэмізму». Асобныя формы такіх дзеянняў прызнаны злачынствамі і за іх уведзена крымінальная адказнасць. У прыватнасці, крыміналізавалі публічнае апраўданне тэрарызму (арт. 289-1 КК), публічныя заклікі да захопу дзяржаўнай улады ці гвалтоўнай змены канстытуцыйнага ладу Рэспублікі Беларусь (арт. 361 КК).

Заўвага агульнага парадку № 34

Артыкул 19: Свабода меркаванняў і іх выказвання

46. Дзяржавам-удзельніцам трэба забяспечваць сумяшчальнасць антытэрарыстычных мер з пунктам 3 [арт. 19 Пакта]. Такія правапарушэнні як «заахвочванне тэрарызму» і «экстрэмісцкая дзейнасць», а таксама правапарушэнні «ўсхвалення», «услаўлення» ці «апраўдання» тэрарызму павінны мець выразныя вызначэнні для гарантыі таго, што іх ужыванне не вядзе да недарэчнага ці неадпаведнага ўмяшання ў ажыццяўленне права на свабоднае выказванне меркаванняў.

Ёханэсбургскія прынцыпы

Нацыянальная бяспека, свабода выказвання меркавання і доступ да інфармацыі

Прынцып 7. Выказванне меркаванняў, якое знаходзіцца пад абаронай

(а) ...Выказванне меркавання, што не складае пагрозы нацыянальнай бяспецы, уключае, але не абмяжоўваецца выказваннямі, якія:

(i) выступаюць за негвалтоўную змену палітыкі ўрада ці змену самага ўрада;

(ii) уяўляюць сабой крытыку ці абразу нацыі, дзяржавы ці яе сімвалаў, урада, дзяржаўных ведамстваў ці дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў, а таксама замежнай нацыі, дзяржавы ці яе сімвалаў, урада, дзяржаўных ведамстваў ці дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў;

(iii) уяўляюць неўхваленне ці прапагандуюць неўхваленне, па пытаннях рэлігіі, свабоды сумлення ці перакананняў, супраць прызыву на вайсковую службу ці вайскавай службы як такой; канкрэтнага канфлікту ці пагрозы ўжывання сілы дзеля вырашэння міжнародных спрэчак;

(iv) накіраваныя на перадачу інфармацыі пра меркавання парушэнні міжнародных стандартаў правоў чалавека ці міжнароднага гуманітарнага права.

Іншыя, не злучаныя з крымінальна каральнымі, формы «апраўдання экстрэмізму» могуць стаць падставай для прызнання інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі. Разам з тым, ёсць абгрунтаваныя падазрэнні ў тым, што гэтая норма будзе выкарыстоўвацца з мэтай задушэння нязгодных галасоў у абарону тых, каго адвольна пераследуюць з выкарыстаннем антыэкстрэмісцкага заканадаўства.

Карная псіхіятрыя

Згодна са звесткамі ПЦ «Вясна», прынамсі пяць разоў суды ўжывалі прымусовыя меры медыцынскага характару ў дачыненні да людзей, якія зрабілі дзеянні, што змяшчаюць прыкметы злачынстваў, у аснове якіх ляжаць выказванні (часам у сукупнасці з іншымі дзеяннямі).

Ігар Альхоў абвінавачваўся ў замаху на акт тэрарызму (ч. 1 арт. 289 Крымінальнага кодэкса) і абразе А. Лукашэнкі (ч. 1 арт. 386 Крымінальнага кодэкса). На думку абвінавачвання, Ігар Альхоў хацеў у мэтах перашкаджэння палітычнай дзейнасці, застрашвання насельніцтва і дэстабілізацыі грамадскага парадку падарваць адміністрацыйны будынак у Гомелі, дзеля чаго азнаёміўся на адным з YouTube-каналаў са спосабамі вырабу выбуховых рэчываў. Пасля набыў неабходныя кампаненты і вырабіў такую сумесь. Пазней ён спрабаваў набыць радыёпульт для ініцыявання зарадаў самаробных выбухных прыладаў на адлегласці, аднак яго супрацьпраўная дзейнасць была спыненая праваахоўнымі органамі. Ён жа публічна ў непрыстойнай форме абразіў, зняважыў гонар і годнасць А. Лукашэнкі ў сувязі з ажыццяўленнем ім сваіх паўнамоцтваў. Альхоў уласнаручна напісаў тэкст, агучыўшы і зняўшы яго з дапамогай нявызначанай відэазапісвальнай прылады, пасля чаго адправіў гэты відэазапіс не менш як двум карыстальнікам мэсэнджара Telegram.

Падчас судовага працэсу і пасля заключэння псіхіятрычнай экспертызы ў Альхова былі выяўленыя парушэнні ў псіхічнай сферы, падчас здзяйснення злачынства ён не мог усведамляць значэння сваіх дзеянняў і кіраваць імі, быў не здольны да адэкватнага ўспрымання рэчаіснасці. Суд Цэнтральнага раёна Гомеля 15 жніўня 2022 года вынес вызначэнне, паводле якога паставіў ужыць у дачыненні да Альхова з прычыны здзяйснення ім у несвядомым стане грамадска-небяспечных дзеянняў, прадугледжаных ч. 1 арт. 13, ч. 1 арт. 289, ч. 1 арт. 368 Крымінальнага кодэкса, прымусовыя меры бяспекі і лячэння ў выглядзе прымусовага лячэння ў псіхіятрычным стацыянары са строгім назіраннем.

Данііл Жарын быў абвінавачаны паводле арт. 130 Крымінальнага кодэкса (Распальванне сацыяльнай варажнечы), ч. 1 арт. 289 КК (Акт тэрарызму). Яго абвінавачвалі ў нападзе на будынак інстытута МУС у чэрвені 2021 года. У адпаведнасці са звесткамі следства, уначы 10 чэрвеня хтосьці кінуў бутэльку з гаручым рэчывам ва ўваходныя дзверы Магілёўскага інстытута МУС. Судовая калегія па крымінальных справах Магілёўскага абласнога суда 1 снежня 2021 года на падставе арт. 101 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь прызначыла Жарыну прымусовыя меры бяспекі і лячэння ў выглядзе прымусовага лячэння ў псіхіятрычным стацыянары з узмацненым назіраннем. 23 траўня 2022 года КДБ уключыў Данііла ў спіс «асоб, датычных да тэрарыстычнай дзейнасці».

Суд Маладзечанскага раёна 25 лістапада 2021 года ўжыў прымусовыя меры медыцынскага характару ў дачыненні да Аляксандра Кісяля, якога абвінавачвалі ў абразе А. Лукашэнкі паводле ч. 1 арт. 368 Крымінальнага кодэкса. Згодна з версіяй абвінавачвання, Кісель у сацыяльнай сетцы «ВКонтакте»,

пад адным з допісаў у групе «Последний звонок», пакінуў абразлівы каментар з выкарыстаннем ненарматыўнай лексікі на адрас А. Лукашэнкі. Суд накіраваў Аляксандра Кісяля на прымусовае лячэнне ў псіхіятрычны стацыянар.

Такое ж рашэнне было прынятае судом Кастрычніцкага раёна Магілёва, які 18 чэрвеня 2022 года накіраваў на прымусовае лячэнне Міхаіла Ляпейку, якога абвінавацілі ў публічнай абразе А. Лукашэнкі (ч. 2 арт. 368 КК).

Павел Абуховіч асуджаны да прымусовага псіхіятрычнага лячэння паводле ч. 1 арт. 130, арт. 369, ч. 1 арт. 368 КК за размешчаныя ў інтэрнэце каментары ў сацыяльнай сетцы, змест якіх у пастанове суда не прыводзіцца і якія змяшчаюць крытыку супрацоўнікаў праваахоўных органаў, абразу былога начальніка ГУБАЗіК, намесніка міністра ўнутраных спраў М. Карпянкова і А. Лукашэнкі.

У адпаведнасці з КК, асобам, якія здзейснілі прадугледжаныя Крымінальным кодэксам грамадска небяспечныя дзеянні ў стане несвядомасці ці якія здзейснілі злачынствы, але захварэлі да вынясення прысуду ці падчас адбывання пакарання на псіхічны разлад (захворванне), што пазбаўляе іх магчымасці ўсведамляць значэнне сваіх дзеянняў ці кіраваць імі, калі гэтыя асобы паводле свайго псіхічнага стану і з улікам характару зробленага імі дзеяння ўяўляюць небяспеку для грамадства, судом прызначаюцца наступныя прымусовыя меры бяспекі і лячэння: прымусовае амбулаторнае назіранне і лячэнне ў лекара-спецыяліста ў галіне аказання псіхіятрычнай дапамогі; прымусовае лячэнне ў псіхіятрычным стацыянары са звычайным, узмоцненым ці строгім назіраннем.

Прымусовае лячэнне ў псіхіятрычным стацыянары са звычайным назіраннем можа быць прызначана судом у дачыненні да асобы, якая пакутуе ад псіхічнага разладу (захворвання), па псіхічным стане і характары зробленага грамадска небяспечнага дзеяння мае патрэбу ў бальнічным утрыманні і лячэнні ў прымусовым парадку. Прымусовае лячэнне ў псіхіятрычным стацыянары з узмоцненым назіраннем можа быць прызначана судом у дачыненні да асобы, якая пакутуе ад псіхічнага разладу (захворвання), ажыццявіла грамадска небяспечнае дзеянне, не злучанае з замахам на жыццё і здароўе грамадзян, і па псіхічным стане не ўяўляе пагрозы для навакольных, але мае патрэбу ў бальнічным утрыманні і лячэнні ва ўмовах узмоцненага назірання. Прымусовае лячэнне ў псіхіятрычным стацыянары са строгім назіраннем можа быць прызначана судом у дачыненні да асобы, якая пакутуе ад псіхічнага разладу (захворвання), па псіхічным стане і характары зробленага грамадска небяспечнага дзеяння ўяўляе асаблівую небяспеку для грамадства і мае патрэбу ў бальнічным утрыманні і лячэнні ва ўмовах строгага назірання.

Як правіла, від прымусовага лячэння абіраецца судом на падставе заключэння судова-псіхіятрычнай экспертызы без крытычнай ацэнкі заключэння.

Разам з тым, у адпаведнасці з Законам «Аб псіхіятрычнай дапамозе», рашэнне суда аб прымусовай шпіталізацыі і лячэнні выносіцца ў выпадку знаходжання асобы, якая пакутуе ад псіхічнага разладу (захворвання) і ўхіляецца ад лячэння, у стане, які абумоўлівае: яе непасрэдную небяспеку для сябе і (ці) іншых асоб; яе бездапаможнасць; магчымасць прычынення істотнай шкоды свайму здароўю з прычыны пагаршэння стану псіхічнага здароўя, калі такая асоба будзе пакінутая без псіхіятрычнай дапамогі.

Таго ж падыходу варта прытрымлівацца і ў выпадку прызначэння прымусовых мер медыцынскага характару – сутнасць і мэта гэтых судовых пастановаў практычна адна, а той факт, што супрацьпраўнае дзеянне ажыццяўляецца ў стане несвядомасці, зводзіць да мінімуму абгрунтаваныя адрозненні ў спосабах медыцынскага рэагавання.

Такім чынам, у выпадку прымянення прымусовага лячэння ў псіхіятрычным стацыянары ў дачыненні да асоб, не небяспечных для сябе і навакольных на момант прымянення гэтых мер, варта казаць пра адвольнае пазбаўленне волі. Некалькі разоў гэта было злучана з рэалізацыяй свабоды выказвання меркаванняў.

Пазбаўленне грамадзянства

Пасля выбараў прэзідэнта, якія адбыліся ў 2020 годзе, у Закон «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь» двойчы ўнеслі змены і дадаткі: уведзены, у тым ліку, новыя падставы для страты грамадзянства.

Так, Законам ад 10 снежня 2020 года № 67-3 (набыў моц 18 чэрвеня 2021 года) унесены дадатак у арт. 19 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь», паводле якога ў дзяржавы з'явілася права пазбаўляць чалавека грамадзянства, набытага праз натуралізацыю, за ўдзел у экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненне ім цяжкай шкоды інтарэсам Рэспублікі Беларусь, што пацвярджаецца наяўнасцю прысуду суда, які ўвайшоў у сілу. Пад удзелам у экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненнем цяжкай шкоды інтарэсам Рэспублікі Беларусь разумеецца здзяйсненне ў любой форме асобай, якая дасягнула 18-гадовага ўзросту, хаця б аднаго з дзеянняў, прызнаных у Рэспубліцы Беларусь злачынствамі, прадугледжанымі арт. 124–126, 130–133 (Глава 17. Злачынствы супраць міру і бяспекі чалавецтва), 287, 289–290⁵, 293 (Глава 27. Злачынствы супраць грамадскай бяспекі), 356, 357, 359–361³ (Глава 32. Злачынствы супраць дзяржавы) Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь, незалежна ад месца яго здзяйснення (заўвага да ч. 2 арт. 19 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь»).

Канстытуцыйны суд, правяраючы на адпаведнасць Закона «Аб змене Закона Рэспублікі Беларусь “Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь”» ад 10 снежня 2020 года № 67-3 Канстытуцыі і міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь, сваім рашэннем ад 1 снежня 2020 года № Р-1226/2020, абгрунтоўваючы канстытуцыйнасць, паказаў, што спыненне грамадзянства за ўдзел у экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненне цяжкай шкоды інтарэсам Рэспублікі Беларусь не прымяняецца ў дачыненні да грамадзян Рэспублікі Беларусь па нараджэнні.

Канстытуцыйны суд звярнуў увагу, што «...пры вырашэнні пытанняў аб страце грамадзянства Рэспублікі Беларусь асобамі, згаданымі ў п. 8 арт. 1 Закона, варта зыходзіць таксама з прынцыпу грамадзянства Рэспублікі Беларусь, паводле якога Рэспубліка Беларусь імкнецца да пазбягання выпадкаў безграмадзянства (арт. 3 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь»). Прынцып пазбягання безграмадзянства прадугледжаны і міжнародна-прававымі актамі, у прыватнасці Канвенцыяй аб скарачэнні безграмадзянства 1961 г., у якой паказана, што ніякая дзяржава не павінна пазбаўляць ніякую асобу свайго грамадзянства, калі такое пазбаўленне зрабіла б гэтую асобу апатрыдам (п. 1 арт. 8). Той факт, што Беларусь не з'яўляецца ўдзельніцай канвенцыі, не змяншае важнасці замацаваных ёю правіл.

Парадак і ўмовы страты грамадзянства за здзяйсненне злачынства рэгулюецца ч. 2 арт. 19 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь» і Палажэннем аб парадку разгляду пытанняў, злучаных з грамадзянствам Рэспублікі Беларусь, зацверджаным Указам прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 17 лістапада 1994 года № 209. Так, для спынення грамадзянства паводле ч. 2 арт. 19 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь», неабходна наяўнасць наступных падставаў у сукупнасці:

- атрыманне грамадзянства па натуралізацыі;
- дасягненне паўнагадовага ўзросту;
- прысуд суда, які набыў законную моц, за здзяйсненне злачынстваў, прадугледжаных арт. 124–126, 130–133, 287, 289–290⁵, 293, 356, 357, 359–361³ Крымінальнага кодэкса.

Законам ад 5 студзеня 2023 года № 242-З (уваходзіць у сілу 11 ліпеня 2023 года) унесены змены і дадаткі, паводле якіх за ўдзел у экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненне цяжкай шкоды інтарэсам Рэспублікі Беларусь можа быць страчана грамадзянства паводле нараджэння. Акрамя таго, колькасць злачынстваў, за здзяйсненне якіх грамадзянства страчваецца, павялічылася з 24 да 53: грамадзяне Беларусі паводле нараджэння, якія здзейснілі злачынствы, прадугледжаныя арт. 122–137, 287, 289, ч. 2 арт. 290, арт. 290¹–293, ч. 4 арт. 294, ч. 4 арт. 295, ч. 4 арт. 309, ч. 3 арт. 311, ч. 3 арт. 322, ч. 3 арт. 323, ч. 3 арт. 324, ч. 2 арт. 333, арт. 356, 357, 359–362 і ч. 2 арт. 367 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь; і ч. 2 арт. 363, арт. 364, арт. 366 і арт. 388 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь, здзейсненыя паводле матываў расавай, нацыянальнай, рэлігійнай варожасці ці варажнечы, палітычнай ці ідэалагічнай варожасці або з матываў варожасці ці варажнечы ў дачыненні да якой-небудзь сацыяльнай групы і знаходзяцца за мяжой (заўвага да арт. 19 Закона ад 5 студзеня 2023 года № 242-З) падпадаюць пад катэгорыю асоб, грамадзянства якіх можа быць страчана.

Такім чынам, для спынення грамадзянства ў адпаведнасці з ч. 3 арт. 19 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь» (набывае моц 11 ліпеня 2023 года), неабходна наяўнасць наступных падставаў у сукупнасці:

- грамадзянства паводле нараджэння;
- дасягненне паўнагадовага ўзросту;
- прысуд суда, які набыў законную моц, за здзяйсненне злачынстваў, прадугледжаных артыкуламі, [згаданымі](#) ў заўвазе да арт. 19 Закона «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь»;
- знаходжанне за мяжой.

Адвольнае пазбаўленне грамадзянства супярэчыць міжнародным стандартам правоў чалавека і Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь: у адпаведнасці з ч. 2 арт. 15 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, ніхто не можа быць адвольна пазбаўлены свайго грамадзянства ці права змяніць сваё грамадзянства; Канстытуцыя Беларусі ўскладае на дзяржаву забарону на пазбаўленне грамадзянства. Так, ч. 2 арт. 10 сцвярджае:

«Ніхто не можа быць пазбаўлены грамадзянства Рэспублікі Беларусь ці права змяніць грамадзянства. Атрыманне і спыненне грамадзянства ажыццяўляюцца ў адпаведнасці з законам».

На думку І. І. Пляхімовіча, «пазбаўленне грамадзянства — гэта яго **прымусовае спыненне ў якасці санкцыі** з боку дзяржавы. Пазбаўленне грамадзянства варта адрозніваць ад спынення грамадзянства, якое не мае характару санкцыі. Такія выпадкі называюцца стратай грамадзянства»²⁰.

У Крымінальным кодэксе пералічаны як асноўныя, так і дадатковыя віды пакаранняў. Паводле ч. 2 арт. 3 Крымінальнага кодэкса, каральнасць дзеяння вызначаецца толькі гэтым Кодэксам. Згаданыя ў заўвазе да ч. 2 і ч. 3 арт. 19 Закона артыкулы Крымінальнага кодэкса не прадугледжваюць у якасці пакарання спыненне грамадзянства.

²⁰ Пляхимович И. И. Комментарий к Конституции Республики Беларусь. В 2 т. — Минск: Амалфея, 2015. — Т. 1 — С. 267-268.

Такім чынам, за здзяйсненне злачынства чалавек зазнае крымінальную адказнасць і, дадаткова, від пакарання, які не прадугледжаны Крымінальным кодэксам, – спыненне грамадзянства.

Акрамя таго, пазбаўленне грамадзянства як дадатковы від санкцыі за здзяйсненне злачынства будзе ўжывацца толькі да тых грамадзян паводле нараджэння, якія знаходзяцца за мяжой. Такім чынам, калі двое грамадзян паводле нараджэння здзейсняць злачынства, прадугледжанае арт. 367 Крымінальнага кодэкса (паклёп у дачыненні да прэзідэнта Рэспублікі Беларусь), аднак адзін з іх пражывае ў Беларусі, а іншы – за мяжой, то, акрамя прадугледжанай Кодэксам санкцыі, на чалавека накладваюць дадатковы від пакарання – пазбаўленне грамадзянства.

Міжнародная канвенцыя аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, ратыфікаваная Беларуссю 8 красавіка 1969 года

Артыкул 5

У адпаведнасці з асноўнымі абавязальніцтвамі, выкладзенымі ў артыкуле 2 гэтай Канвенцыі, дзяржавы-ўдзельніцы абавязваюцца забараніць і ліквідаваць расавую дыскрымінацыю ва ўсіх яе формах і забяспечыць раўнапраўе кожнага чалавека перад законам, без адрознення расы, колеру скуры, нацыянальнага ці этнічнага паходжання, асабліва ў дачыненні да ажыццяўлення наступных правоў:

...

(iii) права на грамадзянства.

Спецыяльныя дакладчыкі ААН 23 снежня 2022 года накіравалі дзяржаве [зварот](#), якім выказалі хваляванне з нагоды ўнясення зменаў у Закон «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь», якія прадугледжваюць пазбаўленне грамадзянства ў якасці меры пакарання і ўжыванне новых палажэнняў Крымінальна-працэсуальнага кодэкса пра завочны судовы разгляд. Спецдакладчыкі сумняваюцца ў сумяшчальнасці гэтых заканадаўчых палажэнняў і іх рэалізацыі з абавязковымі для Беларусі міжнароднымі абавязальніцтвамі ў галіне правоў чалавека. А менавіта, з пункту гледжання іх патэнцыйнага негатыўнага ўздзеяння на права на грамадзянства і права на справядлівы судовы разгляд, адмова ў якіх сур'ёзна паўплывае на ажыццяўленне ўсіх іншых асноўных правоў. Акрамя таго, можа мець месца патэнцыйны запалохвальны эфект гэтага заканадаўства, накіраванага на абмежаванне ажыццяўлення асноўных свабод, у тым ліку свабоды перакананняў і іх выказвання, а таксама мірных сходаў і аб'яднанняў беларускімі грамадзянамі за мяжой, перашкаджаючы іх аб'яднанню ў якія-небудзь структуры, удзелу ў публічных дзеяннях ці выказванню іншадумства і крытыкі ў адрас дзейнай улады.

Працэдура страты грамадзянства

Працэдура страты грамадзянства рэгулюецца Палажэннем аб парадку разгляду пытанняў, злучаных з грамадзянствам Рэспублікі Беларусь, зацверджаным Указам прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 17 лістапада 1994 года № 209 (далей — Палажэнне) і складаецца з некалькіх этапаў. Тэрмін разгляду матэрыялаў па страце грамадзянства не павінен перавышаць шасці месяцаў.

На першым этапе дзяржаўныя органы накіроўваюць у Міністэрства ўнутраных спраў (далей — МУС) матываваны ліст аб мэтазгоднасці прыняцця рашэння наконт страты грамадзянства; копію прысуду суда, які набыў законную моц і пацвярджае ўдзел асобы ў экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненне ёю цяжкай шкоды інтарэсам Рэспублікі Беларусь.

На другім этапе МУС правярае пададзеныя матэрыялы на адпаведнасць патрабаванням, якія змяшчаюцца ў ч. 2 арт. 19 Закона; выносіць матываванае заключэнне пра мэтазгоднасць прыняцця такога рашэння; накіроўвае заключэнне разам з матэрыяламі справы ў Камісію па пытаннях грамадзянства пры прэзідэнце і Камітэт дзяржаўнай бяспекі (далей — КДБ).

На трэцім этапе КДБ накіроўвае сваё заключэнне наконт мэтазгоднасці прыняцця рашэння аб страце асобай грамадзянства Рэспублікі Беларусь у Камісію па пытаннях грамадзянства.

На чацвёртым — Камісія па пытаннях грамадзянства ацэньвае прадстаўленыя матэрыялы з улікам інтарэсаў Рэспублікі Беларусь; прымае рашэнне; накіроўвае рашэнне на разгляд прэзідэнту.

На пятым этапе прэзідэнт прымае рашэнне аб страце грамадзянства ў форме ўказаў.

На шостым — Указ накіроўваецца для выканання ў МУС; дзяржаўны орган, які ініцыяваў страту грамадзянства, апавяшчае асобу аб прынятым рашэнні наконт страты грамадзянства; МУС накіроўвае паведамленне аб выкананні ўказу прэзідэнта ў Адміністрацыю прэзідэнта Рэспублікі Беларусь.

У адпаведнасці з арт. 38 Закона і ч. 2 арт. 45 Грамадзянскага працэсуальнага кодэкса, рашэнні па пытаннях грамадзянства Рэспублікі Беларусь, прынятыя прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь, могуць быць абскарджаны ў Вярхоўны Суд Рэспублікі Беларусь, які разглядае такія справы ў якасці суда першай інстанцыі. Асобнага парадку разгляду спраў гэтай катэгорыі не прадугледжана.

Такім чынам, пазбаўленне грамадзянства ў сувязі з наяўнасцю прысуду суда Беларусі, які набыў законную моц і пацвярджае ўдзел грамадзяніна ў экстрэмісцкай дзейнасці ці прычыненне ім цяжкай шкоды інтарэсам Беларусі, супярэчыць арт. 10 Канстытуцыі, міжнародна-прававым стандартам, з'яўляецца дадатковым відам пакарання і накіравана на абмежаванне ажыццяўлення асноўных свабод, у тым ліку свабоды перакананняў і іх выказвання.

Высновы

З дапамогай шырокай фармулёўкі паняццяў «экстрэмізм» і адвольнага пашырэння паняцця «тэрарызм», адвольнага ўжывання антыэкстрэмісцкага заканадаўства і ігнаравання міжнародных стандартаў, у прыватнасці, нормаў «мяккага права» па пытаннях свабоды выказвання меркаванняў, у Беларусі шырока практыкуецца рэпрэсіўная практыка па задушэнні выказвання меркавання і пераследзе апанентаў улады. Яна ўжываецца ў межах татальнага задушэння іншадумства ў грамадстве, у абстаноўцы насаджэння страху ва ўсіх сферах адносінаў. З аднаго боку, пад забаронай аказваецца любая незалежная інфармацыя, злучаная з шырокім колам пытанняў: ад грамадска-палітычнай сферы да культуры і беларускамоўнага кантэнту. З іншага боку, парушэнне забаронаў прыводзіць да пераследу людзей у розных формах: жорсткае абыходжанне і катаванні, штраф, канфіскацыя маёмасці, адміністрацыйны арышт і крымінальны пераслед, прымуовае псіхіятрычнае лячэнне, пагрозы пазбаўлення грамадзянства.

Вялікая частка гэтых адвольных рэпрэсій стала магчымай праз адсутнасць незалежнага суда і ўключэнне судзейскага корпусу ў карныя практыкі.

Санкцыі за парушэнне прадпісанняў заканадаўства ці рэпрэсіўнай практыкі рэгулярна ўзмацняюцца. Гэта стала магчымым дзякуючы таму, што заканадаўчая ўлада страціла рысы прадстаўнічай, не падсправаздачная народу як адзінаму носьбіту ўлады.